

CZÉDLI GERGŐ

KONZULENS: DR. KÖBLÖS ADÉL EGYETEMI TANÁRSEGÉD

A MAGYAR VÁLASZTOTTBÍRÓSÁGI ELJÁRÁS ELEMZÉSE TEKINTETTEL AZ UNCITRAL MINTATÖRVÉNYÉRE ÉS AZ ANGOL SZABÁLYOZÁSRA

ELŐSZÓ

A választottbíráskodás, mint témakör tárgyalásánál értelemszerűen többféle rendszer elképzelhető. Én a klasszikus eljárásjogok tudományos rendszerét, mint „régí jó módszert” próbáltam meg alkalmazni a választottbíróági eljárás feldolgozására. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy jogintézmény fogalmát, jellemzőit, rövid történetét, jellegét, fajtáit és előnyeit taglaló első részt a választottbíróág megalakulásáról szóló statikus rész követi, majd választottbíróág eljárásáról szóló dinamikus rész zárja a tanulmányt.

Az Internetnek hála viszonylag sok külföldi, illetve nemzetközi jogforrás van a birtokomban: a nemzeti és nemzetközi választottbíráskodás összehasonlítása, az egyes országok idevágó szabályozásának összevetése külön rész, sőt külön tanulmány anyagát képezhetné; részint terjedelmi okokból, részint az áttekinthetőség végett azonban inkább az egyes fejezetekben jelzem a legfontosabb eltéréseket vagy éppen egybecsengéseket. Az összehasonlításnak pedig elsősorban két tárgya van: egyrészt azt vizsgálom, mennyire felel meg a magyar szabályozás elődjének és tanítómesterének, az ENSZ Kereskedelmi Jogi Bizottsága (UNCITRAL) 1985-ös ún. Mintatörvényének, másrészt hogy mennyiben állítható párhuzamba az ugyancsak a Mintatörvényen alapuló, de azt eltérő környezetben

(és kissé felemás módon) receptáló angol szabályozással, éppen az eltérések miatt. A nemzetközi választottbíróági eljárás külön szabályaira, s különösen annak intézményi kereteire pedig azért nem térek ki, mert az a tervezettől eltérő irányba vinné el az értekezést, a terjedelmi következményekről nem is beszélve.

ELSŐ RÉSZ: BEVEZETÉS

I. A választottbíráskodás és a választottbírótság fogalma, jellemzői

Kengyel¹ egyszerűen úgy fogalmaz, hogy a választottbíráskodás a felek vitájának a felek akaratával létrehozott szervezetben és a felek által megállapított szabályok szerinti eldöntése. Ez a meghatározás éppen igaz, csak túl elnagyolt, nem alkalmas például a választottbírótság és a közvetítés (mediáció) elhatárolására.

Gellért György velős meghatározása szerint a választottbírótság „olyan nem állami bíróság, amelynek tagjai (tagja) kijelölésének szabályait – a törvény keretei között – maguk a felek állapítják meg, ilyen megállapodás hiányában pedig – a törvényben meghatározott módon – általában a felek jelölik ki, illetőleg a kijelöltek jelölik ki, és pedig – a törvényben meghatározott eljárások kivételével – az írásba foglalt választottbírószági szerződésben meghatározott vagy törvényben (nemzetközi szerződésben) lerögzített, szerződéses vagy szerződésen kívüli jogviszonyukból eredő olyan jogvitájuknak a bírósági peres eljárás helyett történő elbírálása végett, amelynek tárgyról szabadon rendelkezhetnek, és amelynek eljárását – a törvény keretei között – maguk a felek, az ő megállapodásuk hiányában pedig maga a választottbírótság határozza meg, illetőleg törvény (nemzetközi egyezmény) szabja meg, és amelynek döntése ellen nincsen helye perorvoslatnak, csupán érvénytelenítését lehet kérni, de csak a törvényben meghatározott okokból, és végrehajtását végső soron az állami kényszer biztosítja.”²

Gellért György úgy alkotja meg a fenti veretes definíciót, hogy a választottbíráskodásról szóló 1994. évi LXXI. törvényből (a dolgozat hátralevő részében: Vbt.) kigyűjt különféle idézeteket, jellemzőket, szám szerint 11-et, majd ezeket a magyar nyelvtan szabályait tisztelni igyekezve egyetlen mondatná sűríti össze. A szerző maximális tisztelete mellett is úgy vélem, hogy e fogalom meghatározás egyrészt túl bonyolult, másrészt a magyar szabályozáson alapulván általános érvénnyel nem bírhat. Látni kell azonban azt is, hogy ilyen meghatározás sajnos az ADR (*alternative dispute resolution* – alter-

natív vitarendezési módok) változékonysága és folyamatos változása miatt nehezen alkotható.

Gellért „11 pontját” és azok egynémelyikéhez fűzhető fenntartásaimat itt most terjedelmi okokból nem ismertetem. A szerzővel ellentétben, egyben hálásan is neki az ösztönzésért, én a választottbíráskodás fogalmának meghatározásakor a következő fő jellemzőket emelném ki:

vita, amely a felek közti akár szerződéses akár azon kívüli jogviszonyból származik, és nem esik törvényben meghatározott kivételek közé,

alternativitás, vagyis tipikus esetben a választottbírói eljárás helyettesíti a bírósági eljárást, a két vitamegoldási mód kölcsönösen kizárja egymást;

szerződésen vagy kivételesen jogszabályon alapuló kizárólagos hatáskör: választottbírói eljárásnak csak akkor van helye, ha a felek ebben megegyeznek, vagy azt jogszabály előírja, mindkét esetben azonban – a magyar szabályok szerint – kötelező választottbíróshoz fordulni;

szubszidiaritás: az előbbi két pontból és a legtöbb alkotmányból is következőn a viták általános elintézési módja a bírósági eljárás, a választottbírói eljárás ehhez képest csak feltételekhez kötötten elképzelhető;

ítélet-hatály, amely kiterjed az ítélet végrehajtására is;

bíróválasztás: a választottbíró személyét illetően mindig érvényesül a felek akarata, ez történhet különféle módokon, ide értve azt az esetet is, amikor harmadik személy jelöli ki a bírát, vagy a felek állandó választottbírói listájáról választanak;

az eljárás szabályainak meghatározása: a Vbt. legtöbb rendelkezése csak a felek eltérő megállapodása esetén érvényesül, állandó választottbíróshoz fordulás esetén ez a szabályzat elfogadásával történik (így kötelező választottbíráskodás esetén a felek autonómiája e tekintetben leszűkül);

az eljárás egyfokú, ellene jogorvoslatnak helye nincs, a bíróságtól csak az ítélet érvénytelenítése kérhető, és az is csak taxatív meghatározott feltételek között.³

Mindezekre tekintettel: *a választottbírói eljárás közvetlenül vagy közvetve a felek által választott választottbírói eljárás*

(választottbíróknak) a felek által meghatározott szabályok szerint zajló, a rendes bíróságokon kívül eső olyan egyfokú eljárása, mely szerződés vagy jogszabály alapján a felek közti vitát jogerős ítélet hatályával dönti el.

A választottbíró pedig választottbíróági eljárásban a vitát megbízási (választottbírói) szerződés alapján és feltételei szerint eldöntő személy; a választottbíróság az egyazon vitát közösen eldöntő választottbírók összessége.

II. A választottbíráskodás rövid története

Az ókori és külhoni előzményeket, valamint a magyar jogtörténelem romantikus régmúltját most zárójelbe téve tekintsük kiinduló dátumnak 1868-at, amikor megjelenik a jogintézmény első tételes, átfogó szabályozása az 1868. évi polgári törvénykezési rendtartásban. Az 1911. évi Pp. valóban korának színvonalán álló rendelkezéseit Kengyel egyenesen a hazai fejlődés csúcspontjának tartja.⁴ Itt jelenik meg a választottbíróági eljárásnak (a kompromisszum érvényességének) azon feltétele, hogy „a felek a szerződés tárgyáról szabadon rendelkezhetnek”, amely azután mintegy nyolcvan évvel később köszön újra vissza a magyar jogba.

Az 1947 utáni rendszer a fejlődést visszavetette. A polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény (Pp.) 1953. január 1-től hatályos változata, amely sok egyéb jogszabály mellett a régi Pp.-t is hatályon kívül helyezte, a „kihalófélben lévő, burzsoá választottbíráskodásról” egyáltalán nem rendelkezett. Helyette az 1952. évi 22. törvényerejű rendelet (Ppé.) 17.-20. §-ai rendezik a kérdést szűkszavúan és szűkmarkúan. Választottbíróági eljárásnak a Ppé 17.§ (1) bekezdése szerint csupán akkor volt helye, ha a választottbíróági szerződés belföldi állami vállalat vagy szerv és külföldi személy között keletkezett meghatározott vitás ügyre vagy meghatározott jogviszonyból köztük keletkezhető vitás ügyekre vonatkozott és írásba volt foglalva. A Pp. III. novellája (1972. évi 26. tvr.) emelte a szabályozást újra törvényi szintre és helyezte el a Pp. XXIV. fejezetében, a különleges eljárások között. Az új rendelkezések csekély mértékben bár, de tágitották a választottbíróági eljárás alkalmazhatósági körét, annak továbbra is helye volt szocialista szervezet (mely a Ppé. korábbi alanyi körénél valamivel tágabb) és külföldi fél

közötti jogviszonyból származó vitás ügyben; továbbá külföldi felek közötti jogviszonyból származó vitás ügyben; és ami a legfontosabb újítás: szocialista szervezetek közötti jogviszonyból származó vitás ügyben, ha törvény, törvényerejű rendelet vagy minisztertanácsi rendelet azt lehetővé tette (Pp. 360.§ (1) bek.). Ezzel a jogalkotó a választottbíráskodás alkalmazását 20 év után ismét lehetővé tette belföldi személyek egymás között felmerült vitáira, igaz, rendkívül szűk körben, csak jogi személyek között és csak taxatíván meghatározott területeken.

A nyolcvanas évek gazdasági, társadalmi és érlelődő politikai változásai a jogalkotásra is rányomták bélyegüket, ilyen körülmények között született meg a gazdasági társaságokról szóló 1988. évi VI. törvény, a korábbi Gt. A törvény a gazdasági rendszerváltás katalizátoraként hatott, de a választottbíráskodásra gyakorolt hatása sem lebecsülendő, mivel 18.§-a lehetővé tette, hogy a gazdasági társaság és annak tagja között a társasági szerződéssel kapcsolatos jogvitákban választottbíróság járjon el, ha a felek ezt a társasági szerződésben kikötötték. Ezáltal 36 év után ismét lehetővé vált természetes személy számára is, hogy választottbíróshoz forduljon.

A rendszerváltás után a folyamat felgyorsult. Az 1990. évi VI. törvény létrehozta a Tőzsdei Választottbírószágot. A Ptk. 7.§-át a 1993. évi XCII. törvény 1993. november 1-i hatállyal egy második bekezdéssel bővítette ki, miszerint: „ha a felek gazdálkodó szervezetek, írásban megállapodhatnak, hogy a szerződésükkel kapcsolatos jogvita eldöntésére választottbíróshoz fordulnak.” A gazdálkodó szervezeteknek adott ilyen általános felhatalmazás a választottbírószági eljárás újraszabályozását már halaszthatatlanná tette – a Pp. előbb idézett 360.§-a ekkor még mindig az imént említett tartalommal volt hatályban.

A választottbírószági eljárás újraszabályozásakor két koncepció került szembe egymással: az egyik a Pp. XXIV. fejezetének módosítását és kiegészítését javasolta, míg a másik egy teljesen új törvény megalkotását. Mindkét elképzelés mellett komoly érvek sorakoztathatók föl. Egy eljárás kódex arra hivatott, hogy az adott jogág lényegi szabályozását a lehető legteljesebben felölelje, a választottbíráskodásnak a polgári eljárásjoghoz való tradicionális kötődése pedig vitathatatlan. Nem véletlen, hogy a kontinentális

jogrend országai gyakran ezt a megoldást követik, a patinás eljárási kódexek többnyire rendezik a választottbíróági eljárás főbb szabályait is. Így tesz például a francia polgári eljárási törvénykönyv is mely IV. könyvében kellő részletességgel rendezi a hazai és nemzetközi választottbíráskodást (1442.-1507.§). A másik, pragmatikusabb út mellett szólt a legújabb (nemzetközi) jogfejlődés. Az előkészítés során joggal merült fel az UNCITRAL nemzetközi kereskedelmi választottbíráskodásról szóló mintatörvényének mind teljesebb átvétele⁵, ez pedig külön törvényben sokkal jobban megoldható, nem is beszélve arról, hogy egy külföldi ügyféltől a nagyjából 400 szakaszból álló Pp ismerete aligha várható el, a mintatörvényt követő Vbt. ismerete inkább. Az első koncepció is elismerte a nemzetközi választottbíráskodás külön törvényben való szabályozásának szükségességét. Végül a második koncepció diadalmaskodott, az eredmény nemzetközi viszonylatban is jelentős, ugyanis a világon először a Vbt. az UNCITRAL mintatörvény hatályát a hazai választottbíráskodásra is kiterjesztette, így az mind nemzetközi mind a hazai választottbíráskodásra kiterjed, ha a választottbíróág székhelye Magyarországon van (Vbt. 1.§). Mindezt a hazai szabályozás szinte teljes hiányával és a hazai joggyakorlat szegényességével indokolták.⁶ Ezt a megoldást később további országok is átvették, míg más országok a kettősség fenntartása mellett a Mintatörvényhez próbálják hazai szabályozásukat közelíteni, ahogy az 1996-os új angol törvény is tesz.

Akárhogy is történt, az 1994. évi LXXI. törvény A választottbíráskodásról 1994. december 13-án hatályba lépett, és hatályon kívül helyezte a Pp. XXIV. fejezetét⁷, egyben akképp módosította a Ptk. 7.§ (2) bekezdését (azóta is hatályosan), hogy bírósági peres eljárás helyett a felek választottbíróági eljárást köthetnek ki, ha legalább a felek egyike gazdasági tevékenységgel hivatásszerűen foglalkozó személy, a jogvita e tevékenységével kapcsolatos, és a felek az eljárás tárgyáról szabadon rendelkezhetnek. Az idézett rendelkezés természetesen összecseng a Vbt. 3. § (1) bekezdésével.

III. A választottbíráskodás jellege és fajtái

A választottbíráskodás *jogi jellegének* vizsgálata meglehetősen nagy hagyományokkal bír a magyar jogirodalomban. A vita középpont-

jában az áll, hogy a választottbíráskodás közjogi, magánjogi avagy vegyes jellegű-e. Közjoginak tartották a XIX. század jelentős szerzői, mint Plósz Sándor, Nagy Ferenc, Tóth Károly, a magánjogi megközelítés viszont a múlt század első felében örvendett a legnagyobb népszerűségnek, legjelentősebb hirdetői Magyary Géza és Fabinyi Tihamér.⁸ A vita azért eldönthetetlen, és azért helyesebb a harmadik álláspont, mert két jogágnak két fontos alapelve csap benne össze, jelesül az igazságszolgáltatás bírói monopóliumának alkotmányos elve [1949. évi XX. tv. 45 § (1) bek.] és a szerződéses szabadság polgári jogi elve [Ptk. 200.§ (1) bek.]. A közjogász szemszögéből nézve a független hatalmi ágnek, a bíróságnak csak akkor van értelme, ha csak az folytathat igazságszolgáltatási tevékenységet, vagyis mondhatja ki a végső szót, s valóban a bíróságok bizonyos kontrollt gyakorolnak a választottbíráóságok felett. Polgári jogi megközelítésben viszont a felek bármire szerződhetnek, amit jogszabály (vagy a jóerkölcs) nem tilt, ebbe pedig esetleges vitáik elintézésének a módja is belefér.

A jogi jelleg vizsgálatának másik dimenziója az, hogy a jogintézmény anyagi vagy eljárásjogi-e. E tekintetben is általában vegyes jellegűnek tekintik a választottbíráskodást a mai magyar és európai szerzők, köztük Farkas József⁹ is, akitől e rövid összefoglalást kölcsönvettem. Ő a választottbíráskodás alapjául szolgáló két szerződés vizsgálatából indul ki; tisztán eljárásjogi intézménynek tekinti a kompromisszumot és vegyes jellegűnek a receptumot, és ezek alapján jut következtetésére. A receptum megítélése ugyan vitatható (elvégre az – mint később látni fogjuk – egy a megbízáshoz hasonló polgári jogi szerződés), a végkövetkeztetés azonban aligha.

A választottbíráskodás *fajtainak* rendszerezésénél a legkézenfekvőbb szempont az eseti (ad hoc) és az állandó (intézményes) választottbíráóság közti disztinkció. Az eseti választottbíráskodás tekinthető az alapesetnek, ahol külön-külön, a maga tökéletes elméleti tisztaságában jelenik meg a két szerződés, a választottbíráskodást, mint vita-elintézési módot megjelölő és annak kereteit megszabó kompromisszum és az eljáró, konkrét választottbíró ki-nevező, illetve választottbírói tanácsot létrehozó receptum. Bár statisztikai adatok nincsenek az eseti választottbíráóságok gyakoriságát

illetően, elképzelhető, hogy állandó választottbíróságok járnak el az ilyen esetek nagyobb részében. Itt a kompromisszum tartalma is behatároltabb, a receptum pedig gyakorlatilag elő sem fordul.

A másik fontos különbség a nemzeti és nemzetközi választottbírászkodás között húzódik. A választottbírászkodás kibontakozásának és fejlődésének igazi színtere hagyományosan a nemzetközi kereskedelmi élet. A Vbt. korszakalkotó módon a két eljárást egységes keretben szabályozza, VI. fejezete csupán a nemzetközi választottbírászkodás fogalmát és néhány eltérő szabályát határozza meg. A törvény 47. § (1) bek. szerint nemzetközi a választottbírászkodás, ha

a) a választottbírósági szerződést kötő felek székhelye, ennek hiányában telephelye a szerződés megkötésének időpontjában különböző államokban van, vagy

b) a következő helyek egyike azon az államon kívül van, amelyben a felek székhelye (telephelye) van:

ba) a választottbírászkodásnak a választottbírósági szerződésben meghatározott helye;

bb) az a hely, ahol a felek jogviszonyából eredő kötelezettségek lényegi részét teljesíteni kell, vagy amelyhez a jogvita tárgya a legszorosabban kapcsolódik.

(2) Az (1) bekezdés alkalmazásában

a) ha a félnek több telephelye van, telephely az, amely a legszorosabb viszonyban van a választottbírósági szerződéssel;

b) ha a félnek nincs telephelye, a hivatkozást a szokásos tartózkodási helyre kell érteni.

Ez a szabályozás a Modelltörvénynek gyakorlatilag tükörfordítása, azzal a lényeges különbséggel, hogy utóbbi ezeken túl nemzetközinek minősíti a választottbírászkodást akkor is, *ha a felek kifejezetten így rendelkeztek* [ML 1 (3) (c)].

A csoportosításnak még számtalan módja elképzelhető. Palmer és Roberts¹⁰ érdekes módon az általános (hazai) és nemzetközi választottbírászkodáson túl harmadik típusként az úgynevezett bírósághoz kötött (court-annexed) választottbírászkodást emeli ki. Ezt azt ADR-t 1978-ban, Pennsylvániában vezették be először, s gyakorlatilag kötelező választottbírászkodást jelent a meghatározott pertárgyérték alatti vagyoni jogi perek előtt; a választottbíróság ítélete

a felekre nem kötelező, s megszületését követően pert lehet indítani. A court-annexed arbitration nélkülözi az önkéntességet és az egyfokúságot, ráadásul nincs is kötelező ereje (ítélet-hatálya), ezért a mi fogalmaink szerint inkább tekinthető valamiféle kötelező mediációnak.

IV. A választottbíráskodás előnyei

Ebben a fejezetben egyszerűen arra a kérdésre keressük a választ, megéri-e választottbíráshoz fordulni, vagyis szolgáltat-e a sajátos, cizellált, nagy múltú jogintézmény valódi alternatívát az állami bíróságokkal szemben. Az egyes szerzők¹¹ különféle lajstromát adják ugyan az előnyöknek, de a különbségek lényegében elhanyagolhatók.

Az eljárás egyik legfontosabb előnye a **gyorsaság**. Hogy mennyiben gyorsabb a hagyományos polgári eljárásnál azt nehéz meghatározni, egyrészt azért, mert az eseti választottbíráóságok ügyintézési idejéről bármiféle statisztikát készíteni gyakorlatilag lehetetlen, a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara mellett szervezett Állandó Választottbíráóság háza táján pedig nem találtam ilyet. A eljárási szabályzatának 10. §-a viszont kimondja, hogy „a Választottbíráóság az eljárást *lehetőség szerint* a tanács megalakulásától számított hat hónapon belül befejezi.”

Az tény viszont, hogy a magyar bíróságok lassúak. 2000-ben a statisztikák szerint¹² egy helyi bíróságon indult polgári ügyben átlagosan 193 nap alatt született határozat, a megyei bíróságon egy fellebbezést átlagosan 104 nap alatt bíráltak el, első fokú határozatot pedig 190 nap alatt hoztak, amelyet másodfokon a Legfelsőbb Bíróság átlagosan 341 nap alatt intézett el.¹³ Egy esetleges felülvizsgálati eljárás 307 napig tartott. Természetesen az ügyeknek csak kisebb fele ellen jelentettek be fellebbezést, de ha – már csak elretentésül is – kétfokú eljárással számolunk, akkor a helyi bíróságok hatáskörébe tartozó ügyekben átlagosan 297, a megyei bíróságok hatáskörébe tartozó ügyekben 531 nap alatt született jogerős ítélet. A 10 millió forint pertárgyérték fölötti viták pedig az utóbbi csoportba tartoztak [Pp. 23. § (1) bek. a); hogy a bíróságok átszervezése milyen eredményeket hoz, arról még nincsenek adatok, s a pertárgyérték és az ügyintézési idő összefüggéseinek vizsgálatáról a magyar

igazságügyi statisztika még csak nem is álmódhat], ráadásul a számok az átlagot takarják, mely mögött bizonyítottan jelentős szórás bújlik meg, a gazdasági élet szereplői pedig vélhetően nem a számokat kozmetikázó triviális ügyekben érintettek így, legalább kétéves pereskedéssel kell, hogy számoljanak, amikor döntenek.

A gyorsaságot szolgálja a választottbíróvási eljárás felépítése is, elsősorban az, hogy az eljárás *egyfokú*. A választottbíróóság ítélete a kihirdetéssel jogerőre emelkedik, ellene fellebbezésnek helye nincs. A Vbt. – miként a Mintatörvény is – lehetőséget ad viszont arra, hogy a fél, továbbá akire az ítélet rendelkezést tartalmaz, kérje a (megyei) bíróságtól a törvényben taxatív meghatározott súlyos jogsértések esetén az ítélet érvénytelenítését. A bíróság döntése ellen fellebbezésnek helye nincs (Vbt. 57. §). A Vbt. hatálybalépése óta nem sok ilyen kérelmet talált a bíróság megalapozottnak (BH 2003.127, BH 2004.73). Szolgálja a gyorsaságot számtalan részlet-szabály is, melyekre a későbbi fejezetekben még visszatérünk.

A másik mindenki által elismert előnye a *szakértelem* biztosítása. A bírák jogi felkészültsége ugyan kiváló, mégis kiszolgáltattott a bíró a szakértőknek a különféle műszaki, gazdasági és egyéb jogon kívüli kérdésekben. Az adott terület szakértője választottbíróként kompetensebb és autentikusabb döntés meghozatalához járulhat hozzá. Ráadásul a kenyerüket választottbíróként kereső jogászok rendszerint jobban beszélnek idegen nyelveken, és jobban ismerik más államok jogát.

A harmadik szempont az *olcsóság*. Ezt megint csak nehéz számszerűsíteni, mivel a pereskedés átlagos költségeiről statisztikát sem az állami, sem a választottbíróóságok nem gyűjtenek. A perköltség¹⁴ a gyorsabb eljárás folyamán várhatóan alacsonyabb, ami a választottbíróóságok mellett szól. A választottbírók díja (a quasi-illeték) azonban igencsak borsos lehet. Az MKIK állandó választottbíróóságának eljárási díjszabása és választottbírói honoráriumai sávos progresszió alapján kerülnek meghatározásra, vagyis minél nagyobb a pertárgy-érték, relatíve annál olcsóbb az eljárás. Egy tízmilliós per „ára” egy választottbíró esetén 521000 Ft, hármas tanács esetén 961000 Ft, százmilliós perérték esetén ez az összeg 2823000, illetve 5143000 Ft.¹⁵

Ha a rendes polgári bírósághoz fordulunk, akkor az illeték mértéke kétfokú eljárás esetében az első esetben 1200000 Ft, a másodikban 1800000 Ft, az illeték mértéke ugyanis törvényileg maximált.¹⁶ Ebből a példából is kitűnik, hogy az olcsóság nem mindig állja meg a helyét, és hogy bizonyos küszöb fölött a választóbíróóságok ebből a szempontból nem versenyképesek az állammal. Horváth Évának igaza van abban, hogy a választottbíráskodás gazdaságosságának megítéléséhez, valamennyi szempontot együttesen kell értékelni.¹⁷ A két legfőbb szempont az előbbieken már említésre került.

A negyedik fontos előnye a választottbíróóságnak a *nyilvánosság kizárása*. A Vbt 29. §-a szerint a választottbíróósági eljárás – a felek ellenkező megállapodása hiányában – nem nyilvános. A gazdaság szereplőinek gyakran nem áll érdekükben egymás közti vitáik tényének, vagy annak részleteinek kitudódása.

Ezeket túl további előnyök is elképzelhetők. Farkas József és Novák István¹⁸ egyaránt megemlítik a *rendes bíróságok tehermentesítését*. A választottbírói úton elintéztett ügyek száma csökkenti ugyan a rendes bíróságok ügyszámát, ám ez a csökkentés elhanyagolható, ha arra gondolunk, hogy az MKIK Állandó Választottbíróóságának 2002-ben 394 ügye volt, így tavalyelőtt az országban legfeljebb pár ezer ügyet intézhettek el ezen a módon.

Előny a választottbíróósági ítéletek viszonylag egyszerű – a rendes bíróságiakkal azonos – *végrehajthatósága*. Ezenkívül megemlíti még Gellért György az egyezségkötés magasabb arányát, s ezzel egybecsengően Horváth Éva¹⁹ az eljárás „barátságos” jellegét, vagyis hogy kevésbé mélyíti el a felek közti ellentét, hozzájárul a felek közti üzleti kapcsolat fennmaradásához. Ezt – ha így van – talán a választottbíráskodásnak az alternatív vitarendezés más módjai, főleg a közvetítés irányába való nyitottsága magyarázza.

MÁSODIK RÉSZ: A VÁLASZTOTTBÍRÓSÁG MEG- ALAKULÁSA

V. Külön jogszabályon alapuló hatáskör

Mint arról már említés esett, választottbíróóság eljárásának *vagy a felek megállapodása, vagy jogszabály alapján* van helye.

A jogszabályon alapuló kötelező választottbíráskodásnak ma már csak egy esete van: a tőkepiacról szóló 2001. évi CXX. törvény (Tpt.) LII. fejezetében szabályozza a Pénz- és Tőkepiaci Állandó Választottbíróóságot. A Tpt. 376. § (1) bekezdése szerint „tőzsde, valamint a hitelintézetek és a befektetési vállalkozások szakmai érdek-képviseleti szervei közösen megalapíthatják és működtethetik a Pénz- és Tőkepiaci Állandó Választottbíróóságot”.²⁰ A (3) bekezdés meghatározza e bíróság hatáskörét is:

a) a törvény hatálya alá tartozó értékpapír forgalomba hozatalával, befektetési és árutőzsdei szolgáltatással, valamint kiegészítő befektetési szolgáltatással;

b) befektetők egymás közötti, befektetési eszközzel;

c) részvényesi jogokkal;

d) a tőzsdei ügylettel;

e) a befektetési szolgáltató és ügyfele között befektetési eszközre vonatkozó megbízás elfogadásának megtagadásával;

f) a tőzsde szabályzatával;

g) az elszámolóházi tevékenységet végző szervezet alapszabályával, üzletszabályzatával és szabályzataival;

h) pénzügyi szolgáltatással és kiegészítő pénzügyi szolgáltatással;

i) a befektetési és pénzügyi szolgáltatók kizárólagosságot nem sértő egyéb szolgáltatási tevékenységével kapcsolatos jogvitára, ha a felek a választottbíróósági eljárást választottbíróósági szerződésben kikötötték és az eljárás tárgyáról szabadon rendelkezhetnek.

Az (5) bekezdés a Pénz- és Tőkepiaci Állandó Választottbíróóság hatáskörét – a részvényesi jogokkal összefüggő viták kivételével – kizárólagossá teszi, a nemzetközi ügyekre is. A Tpt. szabályozásához képest a Vbt. rendelkezései szubszidiárisak²¹. Korábban kötelező választottbíráskodást írt elő a gazdasági és tudományos-műszaki

együtműködési kapcsolatokból származó polgári jogi jogviták választottbírószági elbírálásáról szóló egyezmény, a Moszkvai Konvenció.²² A hazánk által 1993-ban fölmondott megállapodás az említett területeken fölmerült szerződéses és más polgári jogi kapcsolatokból keletkezett valamennyi jogvitát a Magyar Gazdasági Kamara hatáskörébe utalta. Szintén kötelezővé tették a választottbíráskodást a KGST Végrehajtó Bizottsága által elfogadott és hazánkban törvényerejű rendeletekkel kihirdetett ún. általános szállítási feltételek.²³

A Vbt. 3. § (2) bekezdése szerint törvény felhatalmazása alapján választottbírószági eljárás akkor is kiköthető, ha nem teljesül azon feltétel, hogy legalább a felek egyike gazdasági tevékenységgel hivatásszerűen foglalkozó személy, és a jogvita e tevékenységével kapcsolatos.

Jelenleg a következő törvények tesznek választottbíráskodást lehetővé. A már említett Tpt. 376. § (1) bek i) pontja szerint a befektetési és pénzügyi szolgáltatók kizárólagosságot nem sértő egyéb szolgáltatási tevékenységével kapcsolatos jogvitákra is kikötheti a tőzsdei választottbírószág hatáskörét. A sportról szóló 2000. évi CXLV. tv. 53. § (1) bekezdése hozta létre a Sport Állandó Választottbírószágot mely a felek kölcsönös alávetési nyilatkozata alapján jár el meghatározott ügyekben, az új Sporttörvény (2004. évi I. törvény) a jogintézményt változatlan formában fönntartotta.²⁴ A tankönyvpiac rendjéről szóló 2001. évi XXXVII. tv. szerint a Tankönyves Vállalkozók Országos Testülete keretében állandó választottbírószág működik, mely eljárásának a tankönyvkiadók és tankönyvforgalmazók egymás közötti, illetve a szerzőkkel vagy az iskolákkal fennálló vitás ügyeiben van helye.²⁵ A legfontosabb azonban a gazdasági társaságokról szóló 1997. évi CXLIV. tv. (Gt.) 52. §-a, ami kimondja, hogy társasági szerződésben (alapító okiratban, alapszabályban) a társasági jogviták tekintetében állandó, vagy eseti választottbíráskodás egyaránt kiköthető. „Társasági jogvitának minősül a gazdasági társaság és tagjai (részvényesei) – ideértve a kizárt vagy a társaságtól egyébként megvált korábbi tagot is – közötti, valamint a tagok (részvényesek) egymás közötti jogviszonyában a

társasági szerződéssel kapcsolatban avagy a társaság működésével összefüggésben keletkezett jogvita” [Gt. 52. § (2) bek.].

VI. Választottbíróági szerződésen alapuló hatáskör

A választottbíróság hatásköre tipikus esetben a felek megállapodásán alapul. A Vbt. 3. § (1) bekezdése szerint bírósági peres eljárás helyett választottbíróági eljárásnak van helye, ha „legalább a felek egyike gazdasági tevékenységgel hivatásszerűen foglalkozó személy, és a jogvita e tevékenységével kapcsolatos, továbbá a felek az eljárás tárgyáról szabadon rendelkezhetnek, és a választottbíróági eljárást választottbíróági szerződésben kikötötték.” A törvény indokolása szerint a gazdasági tevékenységet a lehető legtágabban kell értelmezni, „ide tartozik pl. a „kereskedelem“ fogalma alá vonható valamennyi tevékenység.” A törvény azért nem a gazdálkodó szervezet kifejezést használja, mert az a külföldi fél számára nem feltétlenül egyértelmű. Az eljárás tárgyával való rendelkezésen az anyagi jog szabályai szerinti szabad rendelkezést kell érteni. A törvény a választottbíróság kikötésének ezen pozitív feltételei mellett negatív feltételeket is szab. Az indokolás külön kiemeli, hogy csak a polgári peres útra tartozó jogviták rendezésére engedi meg választottbíráskodás kikötését, nemperes eljárások esetében annak nincs helye. Nincs helye továbbá választottbíróági eljárásnak a Polgári perrendtartás XV-XXIII. fejezetében szabályozott (ún. különleges) eljárásokban, és olyan ügyekben sem, melyekben törvény a jogvita választottbíróági eljárás keretében történő rendezését kizárja (Vbt. 4. §).

Szalay Ágnes²⁶ rávilágít hogy, az csak a kontinentális jogrendszerekre jellemző, hogy törvényileg szabályozzák a választottbíróság által elbírálható ügyek körét. Az angolszász gyakorlat alapján bármely követelés elbírálható választottbíróság által (ez alól az amerikai szövetségi választottbíróági törvény csak az emberi jogi kérdéseket zárja ki) arra a jogelvre tekintettel, hogy a felperes csak kártérítési igényvel élhet, teljesítést nem követelhet.

A választottbíróági szerződés (kompromisszum) „*a felek megállapodása, amely szerint meghatározott, akár szerződéses, akár szerződésen kívüli jogviszonyukból keletkezett vagy keletkező vitájukat választottbíróság elé terjesztik*” [Vbt. 5. § (1) bek.]. E

fogalmat minden forrás másképpen határozza meg, ám lényegi elemeik azonosak. A Mintatörvény annyiban fogalmaz bővebben, hogy meghatározott, akár szerződéses akár azon kívüli jogviszonyból eredő *meghatározott vagy valamennyi vitáról* beszél [ML 7(1)]. Az angol szabályozás viszont beéri annyival, hogy „a választottbírószági szerződés egy szerződés jelenlegi vagy jövőbeni viták (akár szerződésesek azok, akár nem) választottbírószág elé terjesztéséről” [AA 6(1)]. A választottbírószági klauzula érvényessége – mint arról a következő fejezetben szó esik – elválik az annak helyt adó szerződésétől.

A kompromisszum a többségi álláspont szerint tisztán eljárásjogi jellegű, önálló, nevesített, sui generis vegyes szerződés.²⁷ Alakilag megjelenhet külön szerződésként, vagy más szerződés részeként, ún. választottbírószági klauzulaként. Az állandó választottbírószágok rendszerint közzétesznek egy minta-klauzulát, hogy megkönnyítsék a felek dolgát, és hogy csökkentsék a klauzula értelmezése körüli esetleges bonyodalmakat.²⁸ Félreértések a gyakorlatban akadnak bőven: a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara mellett szervezett Állandó Választottbírószágot gyakran hibásan nevezik meg a felek, gondot okozhat az is, ha az általános szerződési feltételek (ÁSZF) hátsó oldalán szerepel a kikötés, de azt csak az első oldalon írták alá, ahol nincs utalás a következő oldalra. A legérdekesebbnek én mégis azt az esetet találtam, amikor a klauzulában ez szerepelt fórumként: *„Court of Arbitration besides the Hungarian Chamber of Commerce and Industry”*, az alperes pedig hatásköri kifogásában arra hivatkozott, hogy a *„besides”* jelentése „kivéve” és nem „mellett” (*„beside”*), ezért az ügyben bármely állandó választottbírószág eljárhat, csak a MKIK-é nem. Bár a felek szándéka egyáltalán nem ez volt, és az érvelés nyelvtanilag is sántít egy kicsit²⁹, az eljáró tanács csak hosszas vívódás után és kissé aggályos módon tudta hatáskörét megállapítani.

Az MKIK mellett szervezett Állandó Választottbírószág elnökségének 1997-ben közzétett álláspontja³⁰ szerint magyar felek között, joghatósági okból, nem lehetséges külföldi választottbírószág kikötése, véleményük szerint az állami bíróság közrendbe ütközés miatt érvénytelenítené az ilyen döntést. 1998-ban a Legfelsőbb

Bíróság szembesült is a kérdéssel (BH 1998.286), és hasonló eredményre jutott, de a konkrét ügyben mégis megállapította a magyar bíróságok joghatóságának hiányát, mivel a 100%-ban külföldi kézben lévő, vámszabad területen működő (offshore) cégek deviza-külföldinek minősültek. Horváth kritizálja a döntést, mivel a cégek személyes jogát szerinte ez esetben is a székhely határozza meg, ami hazánkban volt. Az mindenesetre bizonyosnak látszik, hogy magyar felek nem köthetik ki külföldi választottbíróság hatáskörét. Itt utalnék vissza a Mintatörvény egyik nem receptált szabályára, mely szerint a felek maguk is tekinthetik nemzetközi jellegűnek a választottbíráskodást, ez a szabály azonban Magyarországon nem érvényesül.

A kompromisszum alaki kellékül a Vbt. [5. § (3) bek.], a Mintatörvény [7(2)] és minden általam ismert szabályozás az írásbeliséget szabja meg. A Mintatörvény és az azt követő szabályozások az írásbeliséget kiterjesztően értelmezik: „írásban létrejött szerződésnek kell tekinteni azt a megállapodást is, amely a felek közötti levélváltás, táviratváltás, géptávíron vagy más, a felek üzenetét tartósan rögzítő eszközön történt üzenetváltás útján jött létre”. Ezen kívül „választottbírósági szerződésnek minősül az írásban megkötött szerződésben választottbírósági kikötést tartalmazó iratra való hivatkozás azzal, hogy az abban foglalt kikötés a szerződés részét alkotja” [Vbt. 5. § (5) bek.; ML 7(2)]. Ez utóbbi rendelkezést mind a Vbt., mind a Mintatörvény kommentárja az általános szerződési feltételek elterjedtségével magyarázza, bár a kitével fölöslegesnek tűnik, hiszen az általános szerződési feltételek egyébként is a szerződés részét képezik, s így a választottbírósági klauzula ott is „megbújhat”.

Kivételes esete azonban a választottbírósági hatáskör megalapozásának a Mintatörvény kommentárja által „alávetés típusú helyzetnek” nevezett esett, amikor is „az egyik fél keresetlevelében állítja, a másik fél pedig válasziratában *nem tagadja*, hogy köztük választottbírósági szerződés jött létre” [Vbt. 5. § (4) bek.; ML 7(2)]. Ez az írásbeli választottbírósági szerződéssel azonos hatályú. Ez az eset azért különleges, mert ilyenkor az eljárás megindulását követően jön létre az annak alapjául szolgáló hallgatólagos megegyezés. A másik érdekesség, hogy ilyen esetben az írásbeliség tel-

jességgel hiányozhat is, ugyanis a válaszirat – az alperes védekezése – nevével ellentétben nem feltétlenül ölt írott formát (csak az eljárásról készülő jegyzőkönyvben), a Vbt. ugyanis ilyen rendelkezést nem tartalmaz, így az a felek megállapodására van bízva.

VII. Hatásköri ütközések

„A választottbíróság saját hatásköréről – beleértve bármely, a választottbírósági szerződés létezését vagy érvényességét illető kifogást – maga dönt. Ebből a szempontból a szerződés részét képező választottbírósági kikötést úgy kell tekinteni, mint a szerződés egyéb kikötéseitől független megállapodást.” A Vbt. idézett 24. § (1) bekezdése a választottbíráskodás két legfőbb és legismertebb alapelvét szövezi le. Az első mondat az úgy nevezett *Kompetenz-Kompetenz* (avagy *competence-competence*) elvét fogalmazza meg. A választottbírásgok különállása és valamelyes egyenrangúsága a rendes bíróságokkal ennek híján nem érvényesülhet. A második mondat azt a fikciót teremti meg, hogy a választottbírósági klauzula külön szerződés (ezt az elvet nevezik „*separability*”-nek a nemzetközi jogirodalomban). A (2) bekezdés konkretizál is: „A választottbíróságnak az a döntése, amely szerint egy szerződés semmis, önmagában nem vonja maga után a választottbírósági kikötés érvénytelenségét.” A megkülönböztetés fontos és szükséges, hiszen könnyen elképzelhető, hogy a választottbírósági klauzula megfelel a VI. fejezetben taglalt feltételeknek ám az azt magába foglaló szerződés semmis, mert például jogszabályba ütközik vagy lehetetlenre irányul; ilyenkor a választottbíróság fogja kimondani a semmisséget és alkalmazni annak következményeit (az eredeti állapot helyreállítása, stb.). Érdekesség, hogy amíg a Vbt. és a Mintatörvény [16(1)] a két elvet kögens jelleggel szabályozza, addig az angol választottbírósági törvény rendelkezései diszpozitívak, azok csak a felek eltérő rendelkezése hiányában érvényesülnek [AA 7.§; 30. § (1)].

A *Kompetenz-Kompetenz* elve azonban nem érvényesül korlátlanul: „Ha a választottbíróság megállapítja hatáskörét, bármelyik fél a döntésről kapott értesítés kézhezvételétől számított harminc napon belül *kérheti az illetékes megyei bíróságot, hogy határozzon a választottbíróság hatásköréről.* A kérelemre vonatkozó döntés

meghozataláig a választottbíróság folytathatja az eljárást, és határozatot hozhat.” [Vbt. 5.§; ML 16(3)] A Mintatörvény kommentárja elismeri a bírói kontroll szükségességét, s úgy fogalmaz, hogy a hatásköri döntés azonnali megtámadhatóságának célja a felesleges pénz- és időpocsékolás elkerülése, amivel az járna, ha a hatáskör hiányát csak az érdemi döntés érvénytelenségének megállapítása iránt indított perben lehetne kifogásolni. Ugyanakkor leszögezi azt is, hogy három eljárási garancia is hivatott csökkenteni az eljárás elhúzására irányuló taktikák veszélyességét és hatását: a bírósághoz fordulás rövid, 30 napos határideje, a bíróság határozata elleni jogorvoslat kizárása, és az, hogy választottbíróság ez alatt is folytathatja eljárását és érdemi döntést is hozhat. Abban az esetben, ha a választottbíróság ítéletet hoz, majd ezután a bíróság megállapítja, hogy nem volt a választottbíróságnak hatásköre, úgy az ítélet érvénytelenítése kérhető (Vbt. 55. §). A Vbt. indokolása bizonyos kiterjesztését is tartalmazza az elvnek. Kiemeli, hogy az önnön hatásköréről való döntés során a választottbíróság nincsen kötve a felek indítványaihoz. Hangsúlyozza továbbá azt, ami a törvényszövegből is nyilvánvaló, hogy tudniillik bírósághoz csak akkor lehet fordulni, ha a választottbíróság hatásköréről pozitívan dönt, ellenkező esetben nem. Ezt Bauer Miklós úgy fogalmazza meg, hogy „negatív hatásköri összeütközések esetén a választottbírósági határozat dominál.”³¹

„Az a bíróság, amely előtt a választottbírósági szerződés tárgyát képező ügyben keresetet indítottak - az érvénytelenítési kereset kivéve -, a keresetlevelet idézés kibocsátása nélkül elutasítja, vagy bármelyik fél kérelmére a pert megszünteti, kivéve, ha úgy ítéli meg, hogy a választottbírósági szerződés nem jött létre, érvénytelen, hatálytalan vagy betarthatatlan. A per megszüntetésére irányuló kérelmet az alperes legkésőbb a keresetlevélre benyújtott érdemi ellenkérelmében terjesztheti elő.” [Vbt. 8.§ (1) bek.] Ujlaki szerint³² célravezetőbb lett volna a korábbi rendszer fenntartása, amikor is a Pp. 129. § (1) bekezdése szerint helye volt áttételnek az állandó választottbírósághoz is. Szerinte az új szabályozás jogalkotói indoka az, hogy nem ismerték el a választottbíróságokat a Pp. szerinti más bíróságnak vagy hatóságnak. Megjegyzi továbbá, hogy az 1972. évi IV. törvény szerint, ha a bíróság hatáskörét vagy annak hiányát

valamely ügyben megállapítja, döntése minden más szerve kötelező (5. §), így a választottbíróságra is, amely tehát ilyen esetben köteles tárgyalni az ügyet. A vele vitába szálló Bauer is egyet ért a vélt jogalkotói indokkal, ám hozzáteszi, hogy a Pp. rendelkezései állami bíróságra és hatóságra értendők, a választottbíróság pedig nem ilyen. Fő érve az, hogy a keresetlevelet a bíróság nem a Pp. 130.§ (1) bekezdés *b)* pontja szerinti hatáskör hiányából utasítja el, hanem az *a)* pont szerint, ugyanis az eljárásra törvény (a Vbt.) alapján a magyar bíróság joghatósága kizárt. Az 1972. évi IV. törvény indokolása nem utal választottbíróságokra, a jogszabályt időközben felváltó 1997. évi LXVI. törvény hasonló rendelkezésének (7. §) indokolása pedig azt mondja, hogy a bíróság döntése a közigazgatási szervekre kötelező, tehát „szerven” az államigazgatás különféle szerveit kell érteni, s nem választottbíróságot.

A magam részéről az utóbbi álláspontot tartom helyesnek, azzal, hogy a bíróság a keresetlevelet nem csak a Pp. 130. §-ában szabályozott okokból utasíthatja el: az elutasítás jogalapja egyszerűen a Vbt. 8. §-ának (1) bekezdése, a joghatóságot felhozni fölösleges. Ugyanakkor arról Bauer Miklós ravaszon hallgat, hogy mi is történik negatív hatásköri ütközés esetén, vagyis ha mind az állami, mind a választottbíróság megállapítja hatáskörének hiányát. A kérdés egyébként Ujlaki álláspontjának elfogadása esetén (ahogy azt Gellért teszi) is fölmerül úgy, hogy mi a helyzet eseti választottbíróság és rendes bíróság negatív hatásköri ütközésekor? A választ sem jogszabályban, sem azok indokolásában, sem a bírósági vagy választottbírósági határozatok között nem találtam meg. Érdemes lenne a kérdés továbbgondolása, mert a helyzet nem annyira extrém, hogy előbb vagy utóbb a gyakorlatban ne fordulhasson elő, ebben az esetben pedig valaki meg lenne fosztva a jogérvényesítés lehetőségétől. Ha a Vbt. indokolásának megfelelően komolyan vesszük a *Kompetenz-Kompetenz* elvét, akkor a leghelyesebb szabályozás annak a Vbt.-be (esetleg a Pp.-be) iktatása lenne, hogy nem lehet a keresetlevelet idézés kibocsátása nélkül elutasítani, illetve a pert megszüntetni a Vbt. 8. § (1) bekezdése alapján, amennyiben a választottbíróság korábban megállapította hatáskörének hiányát.

A helyzet jóval egyszerűbb pozitív hatásköri összeütközés esetén, ilyenkor a választottbíróság hatásköri döntése bíróság előtt

megtámadható, és amennyiben a bíróság úgy dönt, hogy a választottbíróságnak nincsen hatásköre, úgy a választottbírósági eljárás lehetetlenné válik, ezért azt a választottbíróság kénytelen a Vbt. 42. § (2) bekezdés *d*) pontja alapján megszüntetni.

A választottbíróság hatáskörét mindig a kompromisszum hatálya határozza meg, mely kiterjedhet valamely jogviszonyból származó meghatározott vagy valamennyi jelenlegi vagy jövőbeni vitára. Nem terjedhet ki azonban a szerződés hatálya arra, aki annak nem részese, s részére nem állapíthat meg jogot vagy kötelességet. Mindez következik az eddig elmondottakból és a választottbíráskodás lényegéből. Kérdéses viszont, hogy mi történik a Pp. 51. § *a*) pontja szerinti egységes avagy kényszerű pertársaság esetén?

A kérdés gyakorlati, ugyanis a magyar joggyakorlat több ízben is szembesült már vele. Ujlaki 1997-ből még egy olyan ügyről számolt be³³, ahol a másodrendű alperes némi hezitálás után végül elfogadta a választottbíróság hatáskörét. Ujlaki úgy fogalmazott, hogy ha végső esetben a per a két alperessel szemben külön-külön folyrna, az nem tenné végleg lehetetlenné a jogvita megoldását, mert be lehetne szerezni mindkét eljárásban a hatáskörön kívül álló személy nyilatkozatát. Valószínűleg ez minden érintett számára a legrosszabb megoldás. A kérdéssel tavaly a Legfelsőbb Bíróság is szembesült, és más következtetésre jutott. A BH 2003.126 számon közzétett jogeset szerint „ha az egységes pertársak közül csak az egyik kötött választottbírósági szerződést, az vele szemben betarthatatlannak minősül. Valamennyi egységes pertárssal szemben a rendes bíróságnak kell eljárnia [Pp. 51. § *a*) pont].” Ilyenkor a bíróság az eljárást a Vbt. 8. § (2) bekezdése szerint jogosult folytatni. A döntés jó annyiban, hogy véget vet a bizonytalanságnak, de rossz is, mert szűkíti a választottbíráskodások mozgásterét. A másik lehetőség esetleg az lehetne, ha a bíróság kényszerítené a perbe a leendő pertársat, erre azonban nincs lehetőség: jognyilatkozat ítélettel való pótlásának, csak jogszabály által megkövetelt jognyilatkozatok esetén van helye [Ptk. 5. § (3) bek.], szerződés létrehozásának pedig csak szerződéskötési kötelezettség körében [Ptk. 206. § (2) bek]. Egy ilyen „tiszteletkör” ráadásul valószínűleg még jobban lelassítaná az eljárást, mint a ren-

des bíróság eljárása valamennyi féllel szemben, hiszen a választottbírósági eljárást még egy polgári per is megelőzné.

A hatáskör további kérdése a beavatkozás és a perbehívás. Erre a választottbíróság előtt minden esetben csak akkor kerülhet sor, ha ahhoz valamennyi fél hozzájárul és a perbe hívott, illetve a beavatkozó is elfogadja a kompromisszumot. Az alperesi vagy felpere-si jogutód csak akkor állhat a perben, ha a választottbírósági szerződésben is jogutódnak számít. Így váltókövetelés esetén (és más értékpapírok esetén is) a forgatmányosra a szerződés hatálya nem terjeszthető ki³⁴, így a választottbíróságnak rájuk nincs hatásköre.

VIII. A választottbíróság összetétele

„A felek a választottbírák számában szabadon állapodhatnak meg, a választottbírák száma azonban csak páratlan lehet. Ha a felek a választottbírák számában nem állapodnak meg, a választottbírák száma három.” [Vbt. 13. § (1) és (2) bek.] Tehát a törvény a három választottbíróból álló tanácsot tekinti alapesetnek, ez megfelel a Mintatörvény rendelkezéseinek (10. Cikkely) is. Szerintem egyszerűbb lett volna az egyetlen választottbíróat alapnak tekinteni, hiszen a rendes bíróságokon is egyre inkább ez válik főszabállyá, ráadásul egy választottbíró nyilván jóval olcsóbb is. A Vbt. indokolása szerint azonban a választottbírósági gyakorlatban tipikus a három választottbíróból álló választottbíróság. Az UNCITRAL kommentárja a kérdéssel nem foglalkozik, csak a felek szabad megállapodásának előnyeit ecseteli. „A választottbíróság tagjai – ha a felek eltérően nem állapodnak meg – maguk közül elnököt választanak.” [Vbt. 17. § (3)]

Az angol szabályozás szerint viszont, ha a felek nem állapodnak meg a választottbírók számáról, választottbíróság (*arbitral tribunal*) egyetlen választottbíróból áll [AA 15(3)], ehhez hasonló az amerikai szabályozás is (*US Federal Arbitration Act 5.*). A Vbt. indokolása szerint a választottbírók páratlan száma összhangban van a magyar rendszerrel és biztosítja a többségi szavazás elvi lehetőségét. Ehhez képest a másik brit érdekesség, hogy a felek teljesen szabadon állapodnak meg a választottbírák számában, azzal, hogy azon megállapodást, mely szerint a választottbírók száma páros kell, hogy

legyen, a felek eltérő rendelkezése hiányában úgy kell értelmezni, hogy az megkívánja egy további választottbíró kijelölését a tanács elnökéül [AA 15(1), 15(2)].

A választottbírók *személyét* illetően a törvény meglehetősen kevés követelményt állapít meg, a kérdést negatív oldalról megközelítvén négy kizáró okot sorol föl, mivel „a választottbíróság ítéletét az állam elismeri, és a bíróságok végrehajtják” (Vbt. indokolása). Nem lehet választottbíró:

- a) aki 24. életévét nem töltötte be;
- b) akit jogerős bírói ítélet a közügyektől eltiltott;
- c) akit a bíróság jogerősen gondnokság alá helyezett;

d) akit a bíróság jogerősen végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt, amíg a büntetett előlethez fűződő hátrányok alól nem mentesül. (Vbt. 12. §)

Az utolsó három ok értelemszerű, ami a korhatárt illeti, az indokolás szerint a megkövetelt életkor-minimum igazodik a bíróvá választáshoz megkövetelt életkorhoz. Hogy ezen az indokolás mit ért, az talány. A bírókat egyrészt nem választják, másrészt 24 éves korra fizikailag képtelenség megszerezni a bíróvá váláshoz szükséges képzettséget és gyakorlatot. A Vbt. nem követel meg semmiféle végzettséget, sem magyar állampolgárságot³⁵. Még egy jogszabályi korlátozást kell megemlítenünk, a bírók jogállásáról és javadalmazásáról szóló 1997. évi LXVII. törvény 23. § (4) bekezdése szerint *bíró* nem lehet választottbíróság tagja – legalább is 1997. október elseje óta. Horváth Éva nem egészen érti e rendelkezés etikai és egyéb okait, és kifejezi a választottbírói kar mély sajnálkozását.³⁶ Az angol és az amerikai törvények egyáltalán nem foglalkoznak a kérdéssel, de más törvények természetesen tartalmazhatnak kizáró okokat, így a cselekvőképesség hiánya ott is akadály. Az *Arbitration Act* 93. szakasza egyébként *expressis verbis* kimondja, hogy bíró is lehet választottbíró. A felek azonban mindenütt szabadon meghatározhatják a választottbírókkal szembeni személyi követelményeiket.

Jóval szigorúbbak ennél az *állandó választottbíróságok*. Az MKIK mellett szervezett Választottbíróóság tagja az lehet, aki írásban nyilatkozatot tesz a Választottbíróáságnak, hogy vállalja a Szabályzat szerinti választottbírói tevékenységet; független, pártatlan és erről

írásban nyilatkozatot tesz a Választottbíróságnak; a Választottbíróság hatáskörébe tartozó vita elbírálásához szükséges *magas fokú jogi, gazdasági vagy egyéb ismeretekkel*; valamint a szükséges *nyelvtudással* rendelkezik és nem esik a Vbt. kizáró okainak hatálya alá [Szabályzat 4.§ (1) bek].

Poszítív személyi feltétel gyanánt a Vbt. 11. §-a úgy rendelkezik, hogy „a választottbírák függetlenek és pártatlanok, nem képviselői a feleknek. Eljárásuk során utasítást nem fogadhatnak el, és teljes titoktartásra kötelezettek a teendőik ellátása keretében tudomásukra jutott körülmények tekintetében, az eljárás megszűnése után is. Minderről – állandó választottbíróság esetében – megválasztásuk (kijelölésük) alkalmával írásbeli nyilatkozatot kötelesek tenni.”

A választottbíró(k) *kijelölésének módjában* a felek a világon mindenütt szabadon állapodnak meg. A törvények azonban meg szoktak határozni egy fakultatív kijelölési eljárást, amely a felek eltérő megállapodása hiányában követendő. Végső soron pedig a bíróságok járnak el, így akkor, ha a kijelölési eljárás nem vezet eredményre, egyik fél nem szabályosan járt el, vagy ha a fél a választottbíró személyét meghatározott okokból kifogásolja.

A Mintatörvényt követő magyar rendszer szerint, eltérő megállapodás hiányában három választottbíró esetén mindegyik fél egy-egy választottbíró jelöl ki, és az így kijelölt két választottbíró jelöli ki a harmadikat. Ha az egyik fél a másik fél felhívásának kézhezvételétől számított harminc napon belül elmulasztja saját választottbírójának kijelölését, vagy ha a két választottbíró a kijelölésüktől számított harminc napon belül nem egyezik meg a harmadik választottbíró személyében, a hiányzó választottbíró – bármelyik fél kérelmére – a bíróság jelöli ki. Háromnál több választottbíró esetében, a hiányzó választottbíró kijelöléséről a megválasztott bírák szótöbbséggel döntenek (ugyanúgy harminc napon belül, s kudarcuk esetén ismét a bíróság dönt). Kérelemre az egyes-választottbíró is a bíróság jelöli ki megállapodás hiányában. [Vbt. 14. §; ML 11(2), 11(3)]

Az *angol szabályozás* szerint egyesbíró esetében a felek 28 napon belül közösen kötelesek kijelölni a választottbírákat. Két választottbíró esetén mindkét fél 14 napon belül köteles kijelölni egy-egy választottbíró; három esetében az eljárás ugyanígy kezdődik, majd

a két választottbíró együttesen jelöli ki az elnököt. Az eljárás hasonló döntőbíró³⁷ esetében is. (AA 16.) Amiért ezen szabályok ismertetésére kitértem, az elsősorban a következő „angol lelemény”: A felek eltérő megállapodásának hiányában mindazon esetekben, ahol mindkét fél köteles egy-egy választottbíróat kijelölni (tehát ha a kompromisszum így szól, illetve az imént ismertetett esetekben), és az egyik azt határidőn belül nem teszi, a másik fél írásban értesítheti a mulasztó felet, indítványt tesz, hogy az általa kijelölt választottbíró egyesbíróként járjon el. Ha a mulasztó fél rövid, hét munkanapos határidőn belül nem nevez ki választottbíróat, vagy a másik felet arról nem értesíti, akkor a vétkes fél kinevezheti saját választottbíróját egyesbíróként, akinek ítélete éppúgy kötelező lesz mindkét félre, mintha megállapodás alapján jelölték volna ki. A kinevezés ellen a mulasztó fél ugyan bírósághoz fordulhat, de az az eljárás folytatásának már, ha a bíróság másként nem dönt, nem gátja. (AA 16.-17.) Ezek a szabályok mindenképpen nagyobb aktivitásra sarkallják az eljárást elhúzni szándékozó felet, aki aligha akarja alávétetni magát a másik fél választottbírójának (még akkor se, ha az elvben független és pártatlan) röpke hét napos haladékért cserébe. Bár a Mintatörvény ezeket a szabályokat nem ismeri, ismervén az itthoni perlési szokásokat, a módszer meghonosítása legalábbis megfontolandó.

Mint arról már szó esett, a választottbíróságok kijelölésében a végső szó a *bíróságé*. A felek megállapodása szerinti eljárás során amennyiben az egyik fél a megállapodástól eltérően jár el; a felek vagy a választottbírák nem tudnak az ilyen eljárás szerint megkívánt megállapodásra jutni; vagy egy harmadik fél, beleértve valamely szervezetet is, nem teljesíti az ezen eljárás szerint rábízott feladatok bármelyikét, akkor a fél a bírósághoz fordulhat, kivéve, ha a kijelölési eljárásra vonatkozó megállapodás ilyen esetre a kijelölés más módját írja elő [Vbt. 15. §; ML 15(4)]. A kijelölés más módjának végső sikertelensége esetén az ügy a bíróságnál landol. Az angol szabályozás is szabad kezet ad a feleknek, annak meghatározásában, hogy mi a teendő a kijelölés sikertelensége esetén; az egyes-választottbíró előbbieik szerinti kijelölése nem számít sikertelenségnek. Megegyezés hiányában a fél a másik fél egyidejű értesítése mellett bírósághoz fordulhat. Az angol bíróság útmutatást adhat a feleknek;

elrendelheti, hogy a választottbírói tanács az eddig kijelölt választottbíró(k)ból (vagy azok közül egy részéből) álljon; visszavonhat bármely kijelölést; vagy maga is megteheti a szükséges lépéseket. (AA 18.) Az viszont teljesen általános, hogy a bíróságnak figyelemmel kell lenni a felek megállapodásában a választottbírótól megkívánt *szakképzettségre* és minden olyan szempontra, amely nagy valószínűséggel biztosítja független és pártatlan választottbíró kijelölését. [Vbt. 16. §; ML 11(5); AA 19.]

IX. A választottbírói szerződés (receptum)

Az előbbieken addig jutottunk, hogy így vagy úgy kijelöltük a választottbírókat. A kijelölés egy egyoldalú jognyilatkozat, a választottbíró megbízatása még ettől nem jön létre (vö.: Ptk 199. §). A választottbírónak a kijelölést el kell fogadnia, másrészt meg kell állapodnia a felekkel megbízatásának tartalmában, feltételeiben, az ellenszolgáltatás mértékében (ha van), költségeinek esetleges megtérítésében stb. Állandó választottbírótság esetében a receptum csak „elcsökevényesedett” formában jelentkezik.³⁸

A választottbírói szerződés jogi természete is kissé vitatott, anyagi jogi szerződés³⁹, melyet a régi Pp. megbízás jellegű magánjogi szerződésnek tekintett, míg a jogirodalom inkább sui generis szerződésnek tekintette.⁴⁰ A receptumot a Ptk. 474. §-a szerinti megbízással összevetve látható, hogy a választottbíró is köteles ellátni a szerződés alapján a rábízott ügyet, ugyanakkor feladatát nem a megbízó utasításai szerint és érdekeinek megfelelően köteles végezni: éppen hogy függetlennek és pártatlannak kell lennie. A választottbírói szerződés, miként a megbízás is, tiszta gondossági kötelem, a választottbíró feladatát a tőle elvárható gondossággal köteles ellátni. A választottbíró éppúgy köteles személyesen eljárni, mint a megbízott, esetében azonban harmadik személy közreműködése fogalmilag kizárt. Nem alkalmazhatók a Ptk.-nak a szakszerűtlen utasításra, illetve a megbízó tájékoztatására vonatkozó 477. és 478. §-ai sem. A díjra és költségre vonatkozó rendelkezések a felek belátására vannak bízva; az MKIK Választottbíróságának díjszabása részletesen szabályozza, mikor mennyi jár vissza a díjból és a költségekből. Természetesen nem érvényesül a 479. § szerinti törvényes zálogjog sem, a receptum megszűnését viszont szabályozza a Vbt. (lásd

később), mégpedig a megbízásától eltérően. Összességében azért nem lehet a választottbírói szerződést a megbízás bármiféle különös nemének tekinteni, mert hiányzik az utasítási viszony és a megbízó érdekeinek képviselője. Az utasítási jog hiánya, a részletszabályozások eltérése, s nem utolsósorban a választottbíró közhatalmi jogosítványai a választottbírói szerződést sui generis gondossági kötelemmé teszik, mely azonban jellemzőit tekintve a „legközelebbi rokonságban” a megbízással áll.

A szerződés létrejöttével kapcsolatban a Vbt. úgy rendelkezik, hogy a „választottbíróinak javasolt személy és a kijelölt választottbíró haladéktalanul köteles feltárni a felek előtt minden olyan körülményt, amely jogos kétségeket ébreszthet függetlensége vagy pártatlansága tekintetében, kivéve, ha a feleket ezekről már korábban tájékoztatta.” [17. § (1) bek.; ML 12(1)]

A receptum központi eleme a választottbíró kijelölést elfogadó nyilatkozata. Ezen túl tartalmazza a felek személyét, az ügy tárgyát, megnevezését, utalást a választottbírói szerződésre és arra, hogy annak rendelkezései a választottbíróra nézve is kötelezők, a választottbírói díj mértékét, megfizetésének módját, rendelkezést a választottbíró költségeinek viseléséről. A szerződés alakításáról a törvény annyit mond, hogy „a választottbíró a kijelölést a felekhez intézett írásbeli nyilatkozatban fogadja el. A választottbíró kijelölését tartalmazó okirat részéről történő aláírása elfogadásnak minősül.” [Vbt. 17. § (2)] Ebből az is következik, hogy a választottbírói szerződés többi részének elvileg nem kell írott formát öltenie.

X. A választottbírói megbízatás megszűnésének esetei

A hatályos szabályozás szerint a választottbírói megbízatás megszűnik lemondással, a választottbírói eljárás végén [Vbt. 42. § (3) bek.], kizárással (Vbt. 18.-20. §) és a (peres) felek megegyezése alapján (Vbt. 21. §).

A kizárás okait a törvény taxatívén meghatározza. Annak akkor lehet helye, ha olyan körülmények állnak fenn, amelyek jogos kétségeket ébresztenek függetlensége vagy pártatlansága tekintetében, vagy ha nem rendelkezik a felek megállapodása szerint szükséges szakképzettséggel. [Vbt. 18 § (1) bek.; ML 12(2)] A kizárási eljárás a fél kizárási kérelmével indul, melyet a fél az általa vagy a

közreműködésével kijelölt választottbíró ellen csak olyan okból terjeszthet elő, amely a kijelölést követően vált előtte ismertté. [18. § (2)] A kizárási eljárás további szabályai a felekre vannak bízva, ez irányú megállapodásuk hiányában követendők a Vbt. 19.-20. §-ainak és a Mintatörvény 13. Cikkelyének rendelkezései: a félnek indokolt kizárási indítványát is tartalmazó írásbeli nyilatkozatát attól a naptól számított tizenöt napon belül kell a választottbírósnak megküldenie, amikor a választottbíróság összetételéről vagy a kizárást megalapozó körülményekről tudomást szerzett. Ha a megtámadott választottbíró egyetért az indítvánnyal, akkor tisztségéről lemondhat, ami nem jelenti a kizáró ok fennállásának elismerését [Vbt. 21. § (3)]. Lemondás híján a törvény az indítványnak elsősorban házon belüli elintézését szolgálja: a kérelemről a választottbíróság dönt. Ha helyt ad annak, akkor az eljárás itt véget ér, ha a kizárási indítványt elutasítja, akkor az indítványozó fél a határozat kézhezvételétől számított harminc napon belül kérheti a bíróságot, hogy döntsön a kizárási kérelemről. E döntés meghozataláig a választottbíróság – a kizárással érintett választottbíró is beleértve – folytathatja az eljárást, és határozatot hozhat. (Vbt. 20. §)

Lemondásnak csak akkor van helye, illetve a megbíztatás a felek megállapodása alapján csak akkor szűnik meg, ha a kizárási indítvánnyal valamennyi fél egyetért, vagy ha a választottbíró a személyével szemben a Vbt. által támasztott, már tárgyalt feltételeknek a kijelölés elfogadása után bekövetkező változás miatt nem felel meg, vagy ténylegesen képtelenné válik feladatai ellátására. Ha a felek között vita merül fel a megbíztatás megszűnésével kapcsolatban, bármelyikük kérheti a bíróságot, hogy döntsön a megbíztatás megszüntetéséről. (21. §)

Az angol szabályozás itt is más álláspontra helyezkedik. Egyrészt leszögezi azt az evidenciát, ami a Vbt.-ből kimaradt, hogy tudniillik a választottbíró halála a megbíztatást megszünteti; a választottbíró kijelölő személy halála viszont, a felek eltérő megállapodása híján, a megbíztatást nem érinti. Másrészt a kizárási eljárásnak csak a végpontját, a bíróság szerepét szabályozza, a többit a felekre bízva. A fél – a másik fél és a választottbírók egyidejű értesítése mellett – azon az alapon kérheti a bíróságot a választottbíró elmozdítására, hogy oly körülmények állnak fenn, amelyek jogos kétségeket

támasztanak pártatlansága tekintetében; nem rendelkezik a kompromisszumban megkívánt képesítéssel; ha szellemileg vagy fizikailag képtelen az eljárásban való részvételre, vagy e tekintetben jogos kétségek merültek föl; és végül ha megtagadta az eljárás megfelelő vezetését, vagy az eljárás lefolytatásához és az ítélet meghozatalához szükséges valamennyi eszköz felhasználását, illetve helytelenül járt el e téren, és a kérelmezőt emiatt alapvető igazságtalanság érte. Ha a felek más választottbíró vagy egyéb intézményt jogosítottak föl, hogy döntsön a kizárásról, akkor a félnek először hozzá (ahhoz) kell fordulnia. A választottbíróság itt is folytathatja eljárását és ítéletet is hozhat a kizárásra irányuló eljárása alatt. (AA 24.) Az angol gyakorlat nem korlátozza a választottbíró lemondáshoz való jogát, legfeljebb nem tarthat igényt teljes javadalmazására. (AA 25.)

A magyar bíróság nemperes eljárásban határoz, döntése ellen fellebbezésnek nincs helye. Az angolé ellen fellebbezésnek csak a bíróság előzetes engedélyével van helye, mely engedély megadása vagy megtagadása is egy sajátos jogorvoslati forma. Látni kell azonban, hogy míg az angol perjogban a fellebbezés engedélyhez kötése általános jelenség, addig nálunk a fellebbezés kizárása kivételes.

Az a szabály viszont valóban egyetemes, hogy ha egy választottbíró megbízatása a választottbíróági eljárás vége előtt bármely okból megszűnik, akkor az új választottbíró ugyanazon rendelkezések alkalmazásával kell kijelölni, mint amelyek szerint korábban a választottbíró kijelölték. (Vbt. 23. §) Az *Arbitration Actben* ez a rendelkezés is diszpozitív, ellenben ők leszögezték azt is, hogy a választottbíróság jogosult meghatározni, korábbi aktusai mennyiben maradnak hatályban. (AA 27.)

HARMADIK RÉSZ: A VÁLASZTOTTBÍRÓSÁG ELJÁRÁSA

XI. Az eljárás alapvető szabályai

Az eljárás szabályozása *alapvetően diszpozitív jellegű*, nagyrészt csak a felek eltérő megállapodásának hiányában érvényesül. A Vbt. egyik legalapvetőbb eljárási szabálya – helyesen – éppen az, hogy a felek „a választottbíróság által követendő eljárás szabályaiban – a törvény keretei között – szabadon állapodhatnak meg, ideértve valamely állandó választottbíróság eljárási szabályzatának kikötését is. Megállapodás hiányában a választottbíróság az eljárási szabályokat – e törvény keretei között – belátása szerint határozza meg.” (Vbt. 28. §) Léteznek azonban a választottbírósági eljárásnak is olyan alapvető és meghatározó szabályai, amelyeknek mindig, minden körülmények között érvényesülniük kell, és amelyeknek megkerülése az ítélet érvénytelenítéséhez, vagy végrehajtásának megtagadásához vezethet, ezek az úgynevezett *processzuális minimumok*.⁴¹

Ami a hatályos szabályozást illeti, a Vbt. 27. §-a ekképpen kezdi a választottbírósági eljárást szabályozó IV. fejezetet: „a feleket a választottbírósági eljárás során *egyenlő elbánásban* kell részesíteni, és mindegyik félnek meg kell adni a *lebetőséget, hogy ügyét előadhasssa*.” Az angol törvény, aminek minden részletét természetesen nem áll módomban ismertetni, még egy alapelvet fogalmaz meg: a választottbíróság köteles olyan eljárást folytatni az eset által megszabott körülmények között, szükségtelen költségek és késedelem okozása nélkül, amely az ügy tisztességes megoldásához szükséges eszközöket biztosítja. [AA 33. (1)(b)]

Az eljárás *többi alapvető eleme* már diszpozitívan van megfogalmazva. Így az eljárás *nyelve* a magyar, ha a felek másképpen nem állapodnak meg; a nyelvi kikötés, eltérő megállapodás híján, alkalmazandó a felek nyilatkozataira, a tárgyalásra, a választottbíróság határozatára vagy bármely más közlésére (Vbt. 30. § – szemben a Pp. 6. §-ával). A bírósági eljárással szemben a választottbíróság eljárása – a felek ellenkező megállapodása hiányában – *nem nyilvános* (Vbt.

29. §). A felek a választottbíráskodás *belyét* is szabadon meghatározhatják, ha nem teszik, akkor az eseti választottbíróság azt az eset körülményeit figyelembe véve állapítja meg, az állandó választottbíróság pedig az alapító okiratában meghatározott székhelyén jár el. Ettől függetlenül, ha a felek másképpen nem állapodnak meg, a választottbíróság a bírák közötti megbeszélés, a felek, a tanúk vagy a szakértők meghallgatása, valamint tárgyak, okiratok megszemlélése céljából más helyen is összeülhet. (Vbt. 31. §)

Az eljárás főszabály szerint *szóbeli*, ám a felek ettől eltérően is rendelkezhetnek, szóbeli tárgyalás esetén a választottbíróság köteles a feleket meghallgatni, és lehetőséget adni számukra beadványaik előterjesztésére [Vbt. 34. § (1) bek.]. Kógens szabály a választottbíróságnak a felek irányába fennálló *értesítési kötelezettsége* a tárgyalásról és a választottbíróság olyan eljárási cselekményeiről, amelynek célja tárgy vagy okirat megszemlélése; az egyik fél által betervezett beadványt közölni kell a másik féllel, továbbá közölni kell a felekkel minden olyan bizonyítékot, amelyet a választottbíróság döntése meghozatalánál figyelembe vehet [34. § (2) és (3) bek.]. Az értesítési kötelezettséget a törvény oly fontosnak tartja, hogy megszegését külön érvénytelenítési okként sorolja föl, jöllehet, a Vbt. eljárási szabályainak megszegése egyébként is érvénytelenítéshez vezethet [Vbt. 55. § (1) bek. c) és e) pont; lásd később]. Ezen kívül még egy kötelező előírás: az eljárásról *jegyzőkönyvet* kell készíteni, és annak egy-egy példányát kézbesíteni kell a feleknek [Vbt. 34. § (4) bek.], a jegyzőkönyv tartalmát a Vbt. nem szabályozza.

Az *eljárás kezdetét* eseti választottbíróság esetén a felek szabadon meghatározhatják, ha másképp nem rendelkeznek, akkor a jogvita vonatkozásában a választottbíróság eljárása azon a napon indul, amelyen az alperes⁴² a vita választottbíróság elé utalására irányuló nyilatkozatot kézhez veszi. [Vbt 32. § (1) bek.] Ez a nyilatkozat nem azonos a keresetlevéllel, annak benyújtása előtt még különféle eljárási cselekmények válhatnak szükségessé, például a választottbírók kijelölése, vagyis az indokolás szavaival a felperes választottbírósági eljárást kezdeményező cselekménye és a részletes kereseti kérelem egymástól időben elválik. Mint arra Horváth Éva is

rámutat,⁴³ ez a szabályozás a Mintatörvény rendelkezéseinek átvételéből ered (a legtöbb e fejezetben említett szabály szinte tükörfordítása a Mintatörvénynek); bár utóbbinak a hasonlóan szóló 21. Cikkelye nem tesz különbséget az eseti és állandó választottbírászkodás között.

Állandó választottbíróság esetén a kezdőnap szabályozása kőgens. Az eljárás a keresetlevélnek az állandó választottbírósághoz történő megérkezése napján indul [Vbt. 32. § (2) bek.]. A Szabályzat szerint a kereset benyújtásának napja a Választottbíróság titkárságán történt beadás napja; postai úton történő továbbítás esetén pedig a Titkársághoz történő beérkezés napja (Sz. 21. §).

Az eljárás kezdete meghatározó jelentőségű az elévülésnél, de, mint arra az indokolás is felhívja a figyelmet, *ideiglenes intézkedésnek* is csak ezután lehet helye. A felek eltérő megállapodásának híján a választottbíróság kérelemre bármelyik felet utasíthatja, hogy minden olyan ideiglenes intézkedést tegyen meg, amelyet a vita tárgya vonatkozásában a választottbíróság szükségesnek tart, és bármelyik féltől biztosíték adását is kérheti (Vbt 26.§). Az ideiglenes intézkedés tárgyában hozott határozat a Pp. szerinti ideiglenes intézkedéshez hasonlóan [vö.: Pp. 156. § (8) bek] mindaddig hatályban marad, amíg azt a választottbíróság újabb határozatával hatályon kívül nem helyezi, vagy ugyanabban a kérdésben ítéletet nem hoz. Ideiglenes intézkedést, mint arról a XIII. fejezetben szó lesz, a bíróság is elrendelhet, a különbség az, hogy a bíróság által elrendelt ideiglenes intézkedés végrehajtható.

A törvény amúgy is diszpozitív rendelkezései nem támasztanak túlzott feltételeket a *keresetlevéllel* kapcsolatban. A felperes a felek megállapodása szerinti, vagy a választottbíróság által meghatározott határidőn belül köteles előadni kereseti „kérelmét, az azt alátámasztó tényeket, a vitatott kérdéseket”, de a „perbeli nyilatkozatok megkívánt tartalmát illetően eltérően is megállapodhatnak.” [Vbt. 33. § (1) bek; ML 23(1)] A Szabályzat ennél jóval precízebb, 22. §-a a Pp. 121. §-ához hasonlóan meghatározza a keresetlevél kötelező tartalmi elemeit.

A felek nyilatkozataikkal együtt mindazon *okiratokat* is előterjeszthetik, amelyek megítélésük szerint az ügygel összefüggnek,

hivatkozhatnak továbbá minden olyan okiratra vagy egyéb bizonyítékra, amelyet elő kívánnak terjeszteni. [Vbt. 33. § (2) bek.]

Az alperes *védekezési cselekményeit* a Pp.-hez hasonlóan itt is alaki és anyagi védekezésre bonthatjuk, előbbiek a per tárgyát nem érintik, utóbbiak a kereset elutasítására irányulnak. *Alaki védekezésnek* számít a választottbíróági eljárásban a *hatásköri kifogás*. A választottbíróóság hatáskörével már részletesen foglalkoztunk, itt elegendő az eljárási szabályokra kitérni. A választottbíróóság hatáskörével kapcsolatos kifogást legkésőbb a válaszirat előterjesztésével egy időben kell megtenni, míg a választottbíróóság hatáskörének túllépésére alapított kifogást a hatáskör feltételezett túllépésekor nyomban elő kell terjeszteni. A választottbíróóság kifogást később is elfogadhat, ha a kifogásolás késedelmét igazoltnak ítéli. [Vbt. 24. § (3) bek.] Ezek a szabályok nyilvánvalóan a per elhúzását próbálják gátolni. Az „igazoltnak ítézés” nem azonos a Pp. szerinti igazolási kérelemről való döntéssel, mivel a Pp. nem háttérjogszabálya a Vbt.-nek, ezért az igazolás szabályai a felek vagy a választottbíróóság eltérő rendelkezésének hiányában nem alkalmazhatók. A törvény a választottbíróóság belátására bízta, mikor fogadja el az elkésett kifogást, mikor ítéli azt igazoltnak, ez a rendelkezés gyakorlatilag a kifogás korlátozásának kógenciáját oldja. Szintén az eljárás „megalajozását” szolgálja az a rendelkezés, hogy „az a tény, hogy a fél jelölte ki a választottbíróót, vagy részt vett a kijelölésben, nem zárja el a felet attól, hogy a választottbíróóság hatáskörével kapcsolatos kifogást előterjesszen” [Vbt. 24. § (4) bek.], mert jóval kevésbé nyújtja el az eljárást egy rugalmasan kezelhető kifogás, mintha a fél nem hajlandó választottbíróót jelölni, utóbbi esetben a bíróság eljárása után indulhat csak egyáltalán meg az eljárás, míg ha a hatásköri kifogás elutasítása miatt fordul a fél bírósághoz, az – mint arról már szó esett – nem gátja az eljárás folytatásának és a határozathozatalnak. A kifogás pedig azért kezelhető rugalmasan, mert arról a választottbíróóság akár a kifogás felmerülésekor, akár az érdemben hozott határozatban dönthet. Alaki védekezésként fogható föl a választottbíróó elleni *kizárási indítvány* is, amelynek részleteit a X. fejezetben már tárgyaltuk.

Az alperes érdemi ellenkérelmének a választottbíróági eljárásban a *válaszirat* felel meg. A Vbt. és a Mintatörvény szerint erre is a

keresetlevélnél már említett diszpozitív szabályok vonatkoznak; a Szabályzat szerint a keresetlevél közlésétől számított harminc napon belül kell előterjeszteni, bizonyítékokkal. A harminc nap kérelemre egyszer meghosszabbítható, de az alperes mindenképpen köteles választottbírót jelölni, vagy azt a Választottbíróság Titkárságára bízni. A perben helye van *beszámítási indítványnak és viszontkeresetnek* is, a törvény keresetre vonatkozó rendelkezései egy később ismertetendő kivétellel a viszontkeresetre, válasziratra vonatkozó rendelkezései pedig a viszontkeresettel szembeni válasziratra is vonatkoznak [Vbt. 33. § (4) bek.].

A *kereset a válaszirat*, illetve az előbbi bekezdéssel összhangban a viszontkereset és arra adott válaszirat *módosítható*, ha a felek ezt a lehetőséget ki nem zárják. Az okozott késedelem miatt a választottbíróság a módosított kereset vagy válaszirat előterjesztését kizárhatja [Vbt. 33. § (4) bek.]. A Szabályzat 26. §-a ezzel szemben úgy rendelkezik, hogy a választottbíróság akkor nem engedi a kereset vagy védekezés módosítását, kiegészítését, ha azt az előreláthatólag beálló késedelemre, a másik felet fenyegető joghátrányra vagy bármely más körülményre tekintettel megengedhetetlennek tartja. A Szabályzat tehát bölcsebben kezeli a kérdést, és potenciális késedelemről szól, a késedelem veszélyéről, nem pedig a bekövetkezett eredményről.⁴⁴ A kereset vissza is vonható, ilyenkor a választottbíróság az eljárást megszünteti, kivéve, ha az alperes ez ellen kifogással él és azt a választottbíróság az alperesnek a vita lezárásához fűződő érdekét elismerve elfogadja [Vbt. 42. § (2) bek. b)].

A *mulasztás* szankciórendszere a Vbt.-ben a következő: főben járó bűn, ha a felperes a keresetlevelét nem nyújtja be időben, ilyenkor a választottbíróság – a felek eltérő megállapodása hiányában – az eljárást megszünteti. [Vbt 35. § (1) bek.] A mulasztás másik speciális, nevesített esete az, ha az alperes a válasziratát nem nyújtja be. A Pp. szerint a bíróság bírósági meghagyást bocsát ki, ha az alperes az első tárgyaláson nem jelenik meg és írásbeli védekezést sem nyújt be [Pp. 136. § (2) bek.], ez a fajta mulasztási ítélet egyrészt nagyobb aktivitásra serkenti az alperest, másrészt a per elhúzását próbálja gátolni. Nos, a választottbíróság előtti perben mulasztási ítélet nincs: „ha az alperes válasziratát nem nyújtja be, a választott-

bíróság *köteles* az eljárást folytatni anélkül, hogy a mulasztást a felperes állításai elismerésének tekintené.” [Vbt. 35. § (2) bek.] Ezzel a kogens szabályozással a Vbt. bizonyos szempontból elmarad a Pp. mögött, a szabályozás mögött feltehetően az eljárás egyfokúsága és a felek meghallgatásának elve húzódik meg. Az indokolás akképp fogalmaz, hogy a mulasztási ítélet hiánya nem akadályozza annak, hogy a választottbíróság az eljárás folytatásának eredményeképpen - alperesi ellenvélemény hiányában - a felperes állításait valóban fogadja el, s erre alapítsa ítéletét, az alperes hallgatása ennek ellenére akár az eljárás megszüntetéséhez is vezethet. A fél mulasztását általános jelleggel azonban a 35. § (3) bekezdése rendezi: „ha a választottbírósági tárgyaláson bármelyik fél nem jelenik meg, vagy nem terjeszti elő a bizonyítékait, a választottbíróság *folytathatja* az eljárást, és a rendelkezésére álló adatok alapján *határozatot hozhat*.” A jogkövetkezmény tehát mérlegelés tárgya, az a választottbíróság belátásán múlik. A Vbt. (a 24. §-at kivéve) nem szabályozza az igazolási kérelmet sem, így annak csak akkor és olyan formában lehet helye, ha és ahogy a felek abban megegyeznek, vagy akkor, ha a saját eljárási szabályait meghatározó választottbíróság azt szükségesnek és elfogadhatónak tartja (vö. Vbt. 28. §).

A törvény nem foglalkozik a tárgyalás vezetésével, menetével, elhalasztásával, stb., ahogy a bizonyításnak sem adja meg elveit, nem sorolja föl eszközeit se taxatív, se példálózva. A szabályozás lehetővé teszi, hogy a pervezetést az eljáró tanács elnöke végezze a felek vagy a választottbíróság tagjainak felhatalmazása alapján [Vbt 38. § (2); ezt az angol törvényben sem tiltja semmi]. A tanúra vonatkozó szabály annyit mond, hogy a megjelent tanúkat (és szakértőket) a választottbíróság meghallgatja, kényszerítőeszközt azonban nem alkalmazhat [Vbt. 34. § (1)]. Egyedül a *szakértő* kirendeléséről találhatunk nem kötelező, keretjellegű szabályozást. Ha a felek másképpen nem egyeznek meg: a választottbíróság a jelentős tény vagy egyéb körülmény megállapításához vagy megítéléséhez szükséges különleges szakértelemmel nem rendelkező szakértőt rendelhet ki, hogy adjon véleményt a választottbíróság által meghatározott kérdésekben; másrészt a féltől megkívánhatja, hogy a szakértőnek felvilágosítást adjon vagy a megtekintés céljából mutas-

son be, illetve tegyen hozzáférhetővé bármely, a tárgyhoz tartozó okiratot vagy tárgyat. Megint csak eltérő megállapodás hiányában, a szakértő írásbeli vagy szóbeli szakvéleményének előterjesztését követően köteles jelen lenni a tárgyaláson, ha azt egyik fél kéri, vagy a választottbíróóság szükségesnek tartja, s ott a felek kérdéseket intézhetnek hozzá, és a vitás kérdések bizonyítására tanút vagy szakértőt állíthatnak. (Vbt. 36. §; ML 25.)

A bíróságok szerepével később még foglalkozunk, itt elég annyi, hogy a választottbíróági eljárás előtt vagy alatt a bíróság kérelemre *ideiglenes intézkedést* rendelhet el; *biztosítási intézkedést* rendelhet el, ha az azt kérő fél követelésének létrejöttét, mennyiségét és lejártát közokirattal vagy teljes bizonyító erejű magánokirattal igazolja; továbbá ha a választottbíróóság előtt a bizonyítási eljárás lefolytatása jelentős nehézséggel vagy aránytalanul nagy költségtöbblettel járna, megkeresésére a helyi bíróság a bizonyítás lefolytatásával, valamint a választottbíróóság által lefolytatott bizonyítás során szükséges kényszerítő eszközök alkalmazásával *jogsegélyt* nyújt. A választottbíróóság azt a helyi bíróságot keresi meg, amelynek területén a bizonyítás a legcélszerűbben lefolytatható. Budapesten a Pesti Központi Kerületi Bíróság jár el (Vbt. 37. §).

XII. A választottbíróóság határozatai

Több bíróból álló választottbíróóság – ha a felek másképpen nem állapodtak meg – szótöbbséggel hozza meg határozatát. Többségi álláspont hiányában (például, ha mind a három választottbíró különböző véleményen van) a választottbíróági tanács elnöke dönt [Vbt 38. § (1)]. Az idézett jogszabályhely nem igényel magyarázatot; sokkal érdekesebb a helyzet változatos összetételű angol választottbíróóságok esetén. Itt is minden esetben a felek megállapodása az első, egyébként elnökkel rendelkező választottbíróóság a választottbírók összességének vagy többségének szavazatával hoz határozatot. Ha van elnök, akkor egyöntetű vagy többségi álláspont hiányában az ő szavazata a döntő, ha pedig döntőbíró alkalmaznak, akkor a választottbíróóság döntésképtelensége esetén ő veszi át a helyüket, és egyesbíróként dönt [AA 22.; 20(3), 20(4); 21(4)].

A felek az eljárás során *egyezséget* köthetnek, ekkor természetesen a választottbíróóság az eljárást megszünteti. Ha a felek kérik, és a

választottbíróság szerint az egyezség megfelel a jogszabályoknak, akkor a választottbíróság azt a megállapodásban rögzített feltételekkel ítéletbe foglalja, ezzel, ahogy az indokolás fogalmaz, a felek rendelkezésére áll és az egyezség végrehajtását biztosítja a választottbírósági ítélet elismerésének és végrehajtásának intézményrendszere. A választottbírósági ítéletbe foglalt egyezség hatálya azonos a választottbíróság által hozott ítélet hatályával. (Vbt. 39. §)

A választottbíróság ítéletét és az eljárást megszüntető végzését *írásba* kell foglalni, és azt a választottbíróknak, illetve a választottbíráknak *alá kell írniuk*. Több bíróból álló választottbíróság esetében a tagok többségének aláírása elegendő, feltéve, hogy az elmaradt aláírás hiányának okát feltüntetik. [Vbt. 40.§; ML 31(1)] Ehhez kapcsolódik a választottbírói *különvélemény* kérdése, melyet a Vbt. a nemzetközi tapasztalatokkal összhangban nem rendez.⁴⁵ A gyakorlat a különvéleményt nem kívánatosnak tekinti, de előfordulása ennek ellenére nem zárható ki. Megeshet, hogy valamelyik választottbíró hangot akar adni egyet nem értésének. A választottbírók viszont függetlenek és pártatlanok, nem fogadhatnak el utasítást (Vbt. 11. §), ezért gyanakvásra adhat okot, ha a választottbíró látványosan az őt jelölő fél pártját fogja. Ráadásul teljes titoktartásra kötelezett, ezt a kötelezettséget pedig a különvélemény megküldése a félnek sértené. Horváth Éva különféle megoldásokat javasol. A legkézenfekvőbb és legenyhébb megoldás azt belefoglalni az ítéletbe vagy indokolásába, hogy az többségi határozattal született. A másik szintet a 40. § már idézett második mondatában biztosított lehetőség jelentheti, vagyis hogy a választottbíró az ítéletet egyet nem értése okán nem írja alá. Véleményének a külvilág felé történő ily nyomatékos hangsúlyozása azonban Horváth szerint az eset körülményeitől függően sértheti a függetlenség, pártatlanság és titoktartás követelményét. Ha a választottbíró mégis különvélemény írására „ragadhatja magát”, akkor annak címzettje Horváth szerint csak a többi választottbíró lehet, és azt az ügy iratai között zártan kell kezelni, nem ismerheti meg más a tanács tagjain kívül, csak esetleg a bíróság, de ez utóbbi is köteles bizalmasan kezelni.

Tartalmi követelmény, hogy az ítéletben, az egyezségi ítéletet kivéve, szerepelnie kell a döntés alapjául szolgáló indokoknak [Vbt.

41. § (2) bek.]. Az angol szabályozás szerint a felek lemondhatnak az indokolásról [AA. 52. (4)], és e tekintetben az angol törvény hűbben követi a Mintatörvényt [vö.: ML 31(2)]. Az ítéletnek tartalmaznia kell annak keltét és meghozatalának helyét; utóbbi a megdönthetetlen törvényi vélelem szerint megegyezik a választottbíráskodás helyével [Vbt. 41. § (3) bek.]. Fontos tartalmi elem ezen kívül, hogy az ítéletben és az eljárást megszüntető végzésben is rendelkezni kell a költségviselésről, ideértve a választottbírói díjat is [Vbt. 41. § (1) bek.]. Az angol választottbírókat egy olyan szabály is védi, hogy visszatarthatják az ítéletet mindaddig, míg a felek nem fizetik meg a teljes választottbírói költséget és díjat (AA. 56.). Az pedig általános szabály, hogy a megfelelően aláírt ítélet a feleknek kézbesíteni kell.

A választottbírószági eljárás *egyfokú*, csupán az ítélet érvénytelenítését lehet a rendes bíróságtól kérni, szögeztem le korábban, ugyanakkor, ahogy a nagy eljárási kódexek, úgy a Vbt. is lehetővé teszi a határozat *kijavítását vagy kiegészítését*, amely egyfajta jogorvoslatnak is tekinthető. Ezen felül a Vbt. a Mintatörvényt receptálva (ML 33) lehetővé teszi az ítélet értelmezését is (Vbt. 43.-45. §). Közös szabályok: a felek mind a három kérelemre nyitva álló határidőt meghatározhatják, amely megállapodás hiányában harminc nap; a kérelem benyújtásával egyidejűleg a fél köteles a másik felet értesíteni; a választottbíróóság a kérelmet harminc nap alatt bírálja el, a határidőt szükség esetén meghosszabbíthatja. Kijavítási kérelemnek az ítéletben előforduló névcsere, hibás névírás, szám- vagy számítási hiba vagy más hasonló elírás esetén van helye, ezeket a hibákat a választottbíróóság az ítélet meghozatalát követő harminc napon belül kérelem hiányában, „hivatalból” is kijavíthatja. Értelmezési kérelemnek csak akkor van helye, ha a felek úgy állapodnak meg; az értelmezés, ha a választottbíróóság megadja, az ítélet indokolásának részévé válik – ezen az egy ponton nem követi teljes pontossággal a Vbt. a Mintatörvényt, amely szerint az értelmezés az ítéletnek válik részévé. Ez abból az előbb említett eltérésből következik, hogy a Mintatörvény nem teszi kötelezővé az indokolást. Kiegészítő ítéletet pedig akkor lehet kérni, ha a választottbíróóság olyan kérelem vonatkozásában nem rendelkezett, amelyet az eljárás során előterjesztettek; ilyenkor a választottbíróóság szükség esetén tárgyalást is tarthat. A Vbt. 44. § (1) bekezdésének

megfogalmazásából kitűnik, hogy kiegészítő ítélet lehetőségét a felek ki is zárhatják.

Az eljárás tipikus esetben az ügy érdemében hozott ítélettel ér véget, gyakran azonban ítélethozatalra nem kerül sor, és a választottbíróság az eljárást *megszüntető végzést* hoz. A választottbíróság az eljárást akkor szünteti meg, ha a felperes a keresetét nem terjeszti elő; a felperes keresetét visszavonja (kivéve, ha az alperes ez ellen kifogással él, és a választottbíróság a vita lezárásához fűződő jogos érdekét elismeri); a felek az eljárás megszüntetésében megállapodnak; a választottbíróság úgy ítéli meg, hogy az eljárás folytatására bármely okból nincs szükség vagy az lehetetlen; valamint akkor is, ha a felek egyezsége kötnek, de nem kérik annak ítéletbe foglalását. (Vbt. 42. §) Az eljárás véget értevel a választottbíróság megbízatása – az előbbi bekezdésben jelzett kivételektől eltekintve – megszűnik.

XIII. A bíróságok szerepe az eljárásban és azt követően

Az állami igazságszolgáltatás letéteményeseiként, az önálló hatalmi ág megtestesítőiként természetes, hogy a bíróságok egy bizonyos szintű kontrollt gyakorolnak a választottbíráskodás fölött, még akkor is, ha a Mintatörvény igyekezett ezt a szükséges minimumra redukálni. A bíróság egyes esetekben felülbírálhatja a választottbíróság bizonyos döntéseit, más esetben szerepe pusztán a választottbírósnak való segítségnyújtásra korlátozódik.

A választottbírósági eljárás alatt a bíróság kérelemre választottbíró jelöl ki, ha fél azt elmulasztja, vagy a már kijelölt választottbírók, illetve a felek nem tudnak választottbíró személyében meg egyezni (Vbt. 14. §). Dönt a választottbíróság által elutasított kizárási indítványról, ha azt az elutasító határozat kézhezvételétől számított harminc napon belül a fél kéri (Vbt. 20. §). Ha a választottbíróság megállapítja hatáskörét, akkor a félnek az erről való döntéstől számított harminc napon belül benyújtott kérelmére dönt a választottbíróság hatásköréről [Vbt. 25. § (1)]. A választottbírósági eljárás előtt vagy alatt ideiglenes, az eljárás alatt biztosítási intézkedést rendelhet el [Vbt. 37. § (1)-(2) bek.]. Ha a választottbíróság előtt a bizonyítási eljárás lefolytatása jelentős nehézséggel vagy aránytalanul nagy költségtöbblettel járna, a választottbíróság megkeresésére a helyi bíróság a bizonyítás lefolytatásával, valamint a választottbíróság által

lefolytatott bizonyítás során szükséges kényszerítő eszközök alkalmazásával jogsegélyt nyújt; ilyenkor a választottbíróság azt a helyi bíróságot keresi meg, amelynek területén a bizonyítás a legcélszerűbben lefolytatható, a fővárosban a PKKB-t [37. § (3)-(4) bek.].

A jogsegélyt, valamint a biztosítási illetve az ideiglenes intézkedést kivéve valamennyi fenti eset, valamint az érvénytelenítési per is a *megyei bíróság hatáskörébe* tartozik (51. §). Az illetékesség vagylagos: vagy az a megyei bíróság illetékes, amelynek területén az alperes székhelye (telephelye) található, vagy amelynek területén a jogvitához vezető szerződéskötés történt, ha az illetékes bíróság ily módon nem állapítható meg, a Fővárosi Bíróság jár el (52. §). A bíróság nemperes eljárásban, ülnökök közreműködése nélkül jár el, határozata ellen jogorvoslatnak helye nincs.

A bíróság szerepkörének legfontosabb aspektusa azonban az *érvénytelenítési per*. Érvénytelenítési keresettel a fél, továbbá az, akire a határozat rendelkezést tartalmaz, csak az ítélet kézbesítésétől számított hatvan napos jogvesztő határidőn belül élhet, és csak a törvényben taxatív felsorolt okok alapján. A felsorolt okok megegyeznek a Mintatörvény által „ajánlottal” (ML 34), csupán megfogalmazásuk eltérő. Érvénytelenítés akkor kérhető, ha a választottbírósági szerződést megkötő félnek nem volt jogképessége vagy cselekvőképessége; a választottbírósági szerződés annak a jognak a szabályai szerint, amelynek alávetették, ilyen kikötés hiányában a magyar jog szerint érvénytelen; a fél a választottbíró kijelöléséről, illetve a választottbíróság eljárásáról nem volt szabályosan értesítve, vagy egyébként nem volt képes az ügyét előterjeszteni; az ítéletet olyan jogvita ügyben hozták, amelyre a választottbírósági kikötés nem vonatkozik, illetve amelyre a választottbírósági szerződés rendelkezései nem terjednek ki; ha a határozat a választottbírósági szerződés keretein kívül eső ügyre is tartalmaz rendelkezést, de a választottbíráskodásra tartozó kérdésekre vonatkozó döntések elválaszthatók azoktól, amelyekre a választottbíráskodás nem volt kikötve, az érvénytelenítést csak ez utóbbi rendelkezések vonatkozásában lehet kérni (részleges érvénytelenítés); a választottbíróság összetétele vagy eljárása nem felelt meg a felek megállapodásának – kivéve, ha a megállapodás ellentétes a Vbt. kötelezően alkalmazandó szabályával –, vagy ilyen megállapodás

hiányában nem felelt meg a Vbt. rendelkezéseinek; a vita tárgya a magyar jog szerint választottbírósági útra nem tartozik; vagy az ítélet a magyar közrendbe ütközik [Vbt. 55. § (1) és (2) bek.].

A bíróság a választottbírósági ítélet végrehajtását a fél kérelmére felfüggesztheti. A bíróság ítélete kizárólag a választottbírósági ítélet érvénytelenítésére szorítkozhat (Vbt. 56.§), így, a részleges érvénytelenítést kivéve, vagy elutasítja a keresetet, vagy az egész ítéletet kasszálja. Reformatórius jogköre a bíróságnak nincs, az ítéletet nem módosíthatja; továbbá vizsgálata nem terjedhet ki az előbb felsorolt szempontokon kívül semmi másra, így a választottbíróság esetleges ténybeli vagy jogi tévedéseinek orvosolására sem. A bíróság eljárására egyebekben a Pp. rendelkezései irányadók azzal, hogy bíróság ítélete ellen *fellebbezésnek nincs helye*. Kengyel ellentmondva saját könyvének korábbi megállapításával azt írja, hogy felülvizsgálatnak van helye, de ez nem igaz, mert a Pp. 271. §-ának 2002. január 1-től hatályos szövege szerint nincs helye felülvizsgálatnak az első fokon jogerőre emelkedett határozat ellen, kivéve, ha azt törvény lehetővé teszi, a Vbt. 57. §-a pedig éppen 2002. január 1-je óta nem teszi kifejezetten lehetővé: vagyis felülvizsgálatnak helye nincs (BH 2003.338).⁴⁶

A rendes és a választottbíróságok harmadik találkozási pontja a *végrehajtási eljárás*. A választottbírósági ítélet hatálya ugyanaz, mint a jogerős bírósági ítéleté, így annak végrehajtására értelemszerűen a bírósági végrehajtásról szóló jogszabályok irányadók (Vbt. 58. §). A végrehajtási lapot az adós lakóhelye, székhelye – ezek hiányában az adós végrehajtás alá vonható vagyontárgyának helye, külföldi vállalkozások magyarországi fióktelepe, illetve közvetlen kereskedelmi képviselete esetén pedig a fióktelep, illetőleg a képviselet helye – szerinti megyei bíróság, illetőleg Fővárosi Bíróság állítja ki [1994. évi LIII. tv. A bírósági végrehajtásról, 16. § d)].

A törvény biztosít a bíróságoknak egy szűkre szabott szűrési lehetőséget is (a Mintatörvénnyel összhangban): a bíróság megtagadja a választottbírósági ítélet végrehajtását, ha úgy ítéli meg, hogy a vita tárgya a magyar jog szerint választottbírósági útra nem tartozik, vagy az ítélet a magyar közrendbe ütközik (Vbt. 59. §). Erre azért van szükség, mert előfordulhat, hogy az ítélet súlyos fogyatékosága ellenére sem indított ellene határidőn belül érvényte-

lenítési pert egyik jogosult sem. Az a fél, aki a választottbíróóság ítéletére hivatkozik, vagy annak végrehajtása iránt kérelmet nyújt be, köteles annak eredeti példányát vagy hitelesített másolatát csatolni. Ha az ítélet nem magyar nyelvű, a fél köteles magyar nyelvű hitelesített fordítást is mellékelni (Vbt. 60.§). A Mintatörvény egyébként szélesebb lehetőségét biztosítja a bírói kontrollnak a végrehajtásnál (ML 36), a választottbíróósági ítélet végrehajtása – függetlenül attól, hogy melyik országban hozták – az ellenérdekű fél kérelme alapján is visszautasítható az előbb érvénytelenítési okok alapján, vagy akkor, ha az a felekre még nem kötelező, vagy annak az államnak a bírósága, amelynek területén vagy joga szerint az ítéletet hozták, érvényteleníti azt, vagy végrehajtását felfüggeszti. Fontos megjegyezni ugyanakkor, hogy a külföldi választottbíróósági ítéletek vonatkozásában ezek a rendelkezések hazánkban is érvényesülnek, mivel Magyarország részese a külföldi választottbíróósági határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló, New Yorkban 1958. június 10-én kelt Egyezménynek (New Yorki Konvenció), melynek az elismerés és végrehajtás megtagadását szabályozó V. cikkelyét ismételi meg a Mintatörvény azzal a lényeges eltéréssel, hogy utóbbinak hatálya a nemzetközi választottbíráskodásra terjed ki, és kommentálja fontos előrelépésnek tekinti, hogy nem tesz különbséget hazai és nem hazai választottbíráskodás között. Hazánkban jelenleg a Mintatörvény egységesítő szándéka a végrehajtás vonatkozásában nem érvényesül, mivel a külföldön hozott (nemzetközi) választottbíróósági ítélet végrehajtásának megtagadására a Konvenció alapján több lehetőség adott, mint a belföldön hozottéra.

Az egyébként deklaráltan a Mintatörvényt követő angol törvény különbözősége éppen a bíróságok többletjogosítványyaiból világlik ki a legmarkánsabban.⁴⁷ A Mintatörvény által biztosított lehetőségeken túl a bíróság az eljárás során állást foglal bármely jogkérdésben, jóval szélesebb alapon érvényteleníti az ítéletet, mely ellen (ha azt a felek nem zárták ki) fellebbezést is lehet benyújtani, s melyet ez esetben a bíróság meg is változtathat. A New Yorki vagy a Genfi Konvenció hatálya alá nem tartozó, vagyis belföldi választottbíróósági ítéleteket pedig csak a bíróság engedélyével lehet végrehajtani. (AA 66.-71.)

ÖSSZEGZÉS

A magyar választottbírósági eljárás szabályozásával, s különösen annak nemzetközi összehasonlításával foglalkozni hálás dolognak bizonyult. A szabályok többnyire egyszerűek, világosak, a Mintatörvény szabta követelményeknek megfelelnek, s ahol mégis problémák merülnek föl, azt igyekeztem jelezni. Napjaink jogalkotási tempóját figyelembe véve azt is le kell szögezni, hogy a Vbt. ugyancsak időtálló alkotás: tízéves története alatt a legkómolyabb változtatás, ami megesett vele, az érvénytelenítési per felülvizsgálatának kizárása volt.⁴⁸ A „tartósság” oka minden bizonynyal a már oly sokat emlegetett külhoni eredet, s ha ez így van, akkor csak remélni merem, hogy a gazdaság igényeinek hatására néhány évtizeden belül hasonló egységesítési folyamatok indulnak meg átfogóbb jogterületek, elsősorban a polgári jog és a gazdasági jog területén is. Érezni már e változások előszelét az Európai Unió berkeiben, elsősorban a társasági jog területén, de globális szinten is megfigyelhetők előre mutató kezdeményezések. Ez utóbbi folyamat talán legelső szegmense volt a választottbíráskodás, azon belül is az ítéletek végrehajtása (New York-i Konvenció).

S ami a magyar választottbíráskodás jövőjét illeti, a kezdetek biztatók. Látni kell azonban, hogy a hazánkban az alternatív vitamegoldás még gyermekcipőben jár. A választottbíráskodás kapuit talán ideje lenne szélesebbre tárni, s tíz év próbaidő után elgondolkozni azon, elég érett-e már a magyar társadalom ahhoz, hogy magánszemélyek is választottbíróság elé vigyék legalább gazdasági természetű ügyeiket. Az ma is előfordulhat egyébként, hogy két természetes személy találja magát a választottbíróság előtt, mint a gazdasági társaság tagjai a társasági szerződéssel vagy a társaság működésével kapcsolatban keletkezett jogvitában. Nem is okozott ez zavarokat.

Úgy vélem, idővel a fenti javaslat valósággá kell, hogy váljon. Valóra válik abban az esetben, ha komolyan vesszük a célt, hogy csökkenteni akarjuk a bíróságok túlterheltségét és gyorsabbá, gördülékenyebbé, békésebbé és olcsóbbá akarjuk tenni a konfliktusok feloldását. Hiszem, hogy mindnyájan, jogászok és laikusok,

korra, nemre... stb.-re való tekintet nélkül olyan társadalomban szeretnénk élni, ahol egymással való vitáink könnyedebben és mosolygósabban lelnék feloldozásra, hiszen (hála Istennek) olyan világban élünk, ahol akkor is egymásra vagyunk utalva, amikor nem értünk egyet. S ha ez a dolgozat mindehhez akár szemernyit is – elenyészőt, vissza nem igazolható – hozzájárul, akkor nem íródott hiába.

Szeged, 2004. február 4.

FELHASZNÁLT JOGSZABÁLYOK ÉS EGYÉB FORRÁSOK

1949. évi XX. törvény – A Magyar Köztársaság alkotmányáról
1952. évi 22. törvényerejű rendelet – A Pp. hatálybaléptetéséről és végrehajtásáról
1952. évi III. törvény – A polgári perrendtartásról (Pp.)
1959. évi IV. törvény – A Polgári Törvénykönyvről (Ptk.)
1962. évi 25. törvényerejű rendelet – A külföldi választottbírószági határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló, New Yorkban 1958. június 10-én kelt Egyezmény kihirdetéséről
1972. évi 26. törvényerejű rendelet – A polgári perrendtartás módosításáról
1972. évi IV. törvény – A bíróságokról
1988. évi VI. törvény – A gazdasági társaságokról
1993. évi XCII. törvény – A polgári törvénykönyv egyes rendelkezéseinek módosításáról
1994. évi LIII. törvény – A bírósági végrehajtásról
1994. évi LXXI. törvény – A választottbíráskodásról (Vbt.)
1997. évi CXLIV. törvény – A gazdasági társaságokról (Gt.)
1997. évi LXVI. törvény – A bíróságok szervezetéről és igazgatásáról
1997. évi LXVII. törvény – A bírók jogállásáról és javadalmazásáról
2000. évi CXLV. törvény – A sportról
2001. évi CXX. törvény – A tőkepiacról (Tpt.)
2001. évi XXXVII. törvény – A tankönyvpiac rendjéről
- A Magyar Kereskedelmi és Iparkamara mellett szervezett Választottbírószág Eljárási Szabályzata (rövidítés: Szabályzat vagy Sz.)
- A választottbíráskodásról szóló 1994. évi LXXI. tv. Indokolása
- BH 1997.489.
- BH 1998.286.
- BH 1997.471.
- BH 2001.79.
- BH 2001.80.
- BH 2001.131.
- BH 2003.126.
- BH 2003.127.
- BH 2003.338.
- BH 2003.376.
- BH 2003.506.
- BH 2004.73.
- BH 2004.20.
- EBH 1999. 128.
- EBH 2000.344.
- EBH 2001.455.
- EBH 2003.875.
- EBH 2003.876.

EBH 2002.772.

France - Code of Civil Procedure – Book IV – Arbitration In force 14 May 1981

(<http://www.jus.uio.no/lm/france.arbitration.code.of.civil.procedure.1981/doc.html>)

International Commercial Arbitration – UNCITRAL Secretariat Explanation of Model Law (<http://faculty.smu.edu/pwinship/arb-24.htm>)

UK – Arbitration Act 1996 – 1996 Chapter 26 (rövidítés: AA)

(<http://www.hmso.gov.uk/acts/atc1996/1196023.htm>)

UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration (As adopted by the United Nations Commission on International Trade Law on 21 June 1985)

(<http://www.jus.uio.no/lm/un.arbitration.model.law.1985/doc.html>) (röv.: ML; Mintatörvény)

USA – The Federal Arbitration Act [Title 9, US Code, Section 1-14, first enacted February 12, 1925 (43 Stat. 883)...] (<http://labor.com/main/id/50.html>)

VB 1996.1

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bauer Miklós Van-e helye áttételnek a választottbírósághoz? *Magyar Jog*, 1997/10:953-954.
- Farkas József A választottbíráskodás néhány elméleti kérdése *Jogtudományi Közlöny*, 1987:385-395.
- Gellért György Új törvény a választottbíráskodásról. *Magyar Jog*, 1995/8:449-460.
- Horváth Éva A (nemzetközi) kereskedelmi választottbíráskodásról *Jogtudományi Közlöny*, 1992/7-8:314-320 [Horváth 1]
- Horváth Éva A választottbíráskodás néhány gyakorlati kérdése. *Gazdaság és Jog*, 2001/3:3-7. [Horváth 2]
- Horváth Éva A választottbírásról szóló törvény gyakorlati alkalmazása. *Jogtudományi Közlöny*, 1999/7-8:335-340. [Horváth 3]
- Horváth Éva Eljárási kérdések szabályozása a választottbírásról szóló törvényben *Jogtudományi Közlöny*, 1995/5:221-225 [Horváth 4]
- Horváth Éva Választottbíráskodás Közép- és Kelet-Európában *Jogtudományi Közlöny*, 1994/4:218-225 [Horváth 5]
- Kálmán György Az új angol választottbírósági törvény *Gazdaság és Jog*, 1997/5:22-26.
- Kengyel Miklós *Magyar polgári eljárásjog*. Osiris Kiadó, Budapest, 2002
- Novák István Tehermentesítés – választottbíróság. *Magyar Jog*, 1992/6:340-342.
- Palmer, Michael & Roberts, Simon *Dispute Processes: ADR and the Primary Forms of Decision Making*. Butterworths; London-Edinburgh-Dublin 1998
- Szalay Ágnes Versenyjog és választottbíráskodás. *Jogtudományi Közlöny*, 2001/2:93-105
- Ujlaki László A fél és a választottbíróság eljárásjogi autonómiája. *Magyar Jog*, 1992/12:705-711. [Ujlaki 1]
- Ujlaki László A Pp. újabb módosítása (1995. évi LX. törvény) és a választottbíráskodás. *Magyar Jog*, 1995/11:669-671. [Ujlaki 2]
- Ujlaki László A választottbíráskodási szerződés jogági elhelyezkedése és tipológiája. *Jogtudományi Közlöny*, 1991/9-10:216-225. [Ujlaki 3]
- Ujlaki László A választottbírósági hatáskör szabályozásának illeszkedési pontjai a különböző jogforrásokban. *Magyar Jog*, 1997/3:151-153. [Ujlaki 4]
- Ujlaki László Az állandó választottbíróság rendhagyó jegyei. *Jogtudományi Közlöny*, 1997/2:79-83. [Ujlaki 5]
- Ujlaki László Választottbíróság és méltányosság *Magyar Jog*, 1988/1:856-860. [Ujlaki 6]
- Ujlaki László Viszontkereset és beszámítási kifogás késedelmes érvényesítése a választottbírósági perben *Gazdaság és Jog*, 1995/12:16-18. [Ujlaki 7]
- Ujlaki László Vitás választottbírósági eljárási kérdések és (talán) feleletek *Gazdaság és Jog*, 1995/9:20-24. [Ujlaki 8]
- Zoltán Ödön A választottbírósági díjakról és költségekről. *Magyar Jog*, 1999/9:535-539

JEGYZETEK

- 1 Kengyel Miklós – *Magyar polgári eljárásjog*. Osiris Kiadó, Budapest, 2002 (a továbbiakban: Kengyel); 589.o
- 2 Gellért György – Új törvény a választottbíráskodásról. *Magyar Jog*, 1995/8:449-460. (a továbbiakban: Gellért)
- 3 Megjegyzendő azonban, hogy csak az UNCITRAL modell maradéktalan követése esetén teljesül. Az angol *Arbitration Act* (UK, 1996 Chapter 23 – a továbbiakban: AA) szerint a választottbírói ítélet (*award*) ellen akár fellebbezés is benyújtható. (AA 67-71.)
- 4 Kengyel Miklós – Magyar polgári eljárásjog 589. o.
- 5 Érdekes módon a nemzetközi kereskedelmi választottbírói eljárásra a „Keleti Blokk” államai közül először Bulgáriában alkottak a Mintatörvényt alapul vevő törvényt. (Horváth Éva – Választottbíráskodás Közép- és Kelet-Európában *Jogtudományi Közlöny*, 1994/4:218-225)
- 6 Indokolja külön jogszabályban való szabályozást az a tény is, hogy az eljárási kódexek (rendszerint) nem háttérjogszabályai a választottbírói eljárásnak. A már említett francia kódex is úgy rendelkezik az eljárás menetéről szóló fejezetben, hogy „a választottbírók határozzák meg a választottbírói eljárás menetét, ennek során nem köti őket semmilyen, a bírósági eljárásokra hatályos szabály, kivéve, ha a felek a választottbírói szerződésben másképpen rendelkeztek”. Az idézett 1460.§ következő bekezdése ugyan visszautal ötre a törvény eljárási alapelvei közül, melyek a választottbírói eljárásban is minden körülmények között alkalmazandók, ezeket az úgynevezett processzuális minimumokat azonban a külön választottbírói törvényben felsorolni nem tűnik problematikusnak, sőt célravezetőbb (lenne) részint a különállás kihangsúlyozása, részint a fölsőleges jogszabályi utalások számának csökkentése végett. Így tett a magyar jogalkotó.
- 7 A helyére 1999. június 1-től az alkotmányjogi panasz alapján alkotmányellenessé nyilvánított jogszabály konkrét esetben történő alkalmazhatóságának visszamenőleges kizárására irányuló eljárás került.
- 8 E csoportosítást bővebben lásd: Kengyel, 589. o.
- 9 Farkas József – A választottbíráskodás néhány elméleti kérdése *Jogtudományi Közlöny*, 1987:385-395.(a későbbiekben: Farkas)
- 10 Palmer, Michael & Roberts, Simon – *Dispute Processes: ADR and the Primary Forms of Decision Making*. Butterworths; London-Edinburgh-Dublin 1998. 212.-222. oldal; a court-annexed arbitration előnyeiről bővebben: 277.-289. oldal.
- 11 Farkas; Gellért; Horváth Éva – A (nemzetközi) kereskedelmi választottbíráskodásról *Jogtudományi Közlöny*, 1992/7-8:314-320 (a továbbiakban: Horváth 1)
- 12 Az adatokat egy saját korábbi előadásom vázlatából válogattam, mely előadáshoz az Igazságügyminisztérium Vavró István szerkesztésében megjelent polgári ítélezési statisztikai kiadványait használtam fel. A ügyintézési időre vonatkozó különféle statisztikákat egyébként az IM a bíróságok ügyforgalmi lajstromai alapján számította.
- 13 Az adatokhoz még csak annyit, hogy egyrészt kismértékű javulást mutatnak az előző évihez képest, másrészt annyiban félrevezető, hogy az ország gazdaságának

csaknem felét, polgári ügyforgalmának mintegy ¼-ét jelentő Budapesten a számok ennél jóval magasabbak.

14 Melynek szabályait a Szabályzat a Pp.-vel nem egészen szinkronban szabályozza (Zoltán Ödön – A választottbírói díjakról és költségekről. *Magyar Jog*, 1999/9:535-539).

15 A MKIK VB-nak A választottbírói díjakról, költségekről és a felek költségéről szóló Szabályzata szerint az „ár” 15000 regisztrációs díjból plusz a választottbírói díjból áll; utóbbi az adminisztratív költségek és a választottbírói honorárium összegéből tevődik össze. A végösszegeket a szabályzat mellékletében található sávhatárok és kulcsok felhasználásával kaptam.

16 Vö.: 1990. évi XCIII. tv. 42.§ (1) a); 46. § (1)

17 Horváth 1

18 Novák István – Tehermentesítés – választottbírói bíróság. *Magyar Jog*, 1992/6:340-342

19 Horváth 1

20 Kérdés persze, hogy miért beszél a jogalkozó feltételes módban.

21 Tpt. 376. § (2) bek., Vbt. 2. § (2) bek.

22 Gellért

23 Ujlaki László – A választottbíráskodási szerződés jogági elhelyezkedése és tipológiája *Jogtudományi Közlöny*, 1991/9-10:216-225. (a továbbiakban: Ujlaki 3)

24 2000. évi CXLV. tv. 53. § (1) bek.; 2004. évi I. törvény 47. §

25 2001. évi XXXVII. tv. 14. § (1) bek. c); 20. §

26 Szalay Ágnes – Versenyjog és választottbíráskodás. *Jogtudományi Közlöny*, 2001/2:93-105

27 Farkas, Ujlaki 3, Gellért, Kengyel

28 Horváth Éva – A választottbíráskodás néhány gyakorlati kérdése. *Gazdaság és Jog*, 2001/3:3-7. (a továbbiakban Horváth 2); Horváth – A választottbírói bíróságról szóló törvény gyakorlati alkalmazása. *Jogtudományi Közlöny*, 1999/7-8:335-340. (Horváth 3)

29 Az idézet szó szerint azt jelenti: „Állandó Választottbírói bíróság, kivéve a Magyar Kereskedelmi és Iparkamarát”, az MKIK viszont nem állandó választottbírói bíróság, ezért a kikötés értelmetlen. Más lenne persze a helyzet, ha a „besides” után szerepelne, hogy „that of”, mert akkor az alperes kifogását még annak ellenére sem lehetne nyugodt szívvel elutasítani, hogy az országban akkoriban nem működött másik állandó választottbírói bíróság.

30 Horváth 3

31 Bauer Miklós – Van-e helye áttételnek a választottbírói bírósághoz? *Magyar Jog*, 1997/10:953-954. (a továbbiakban: Bauer)

32 Ujlaki László – A választottbírói bíróság hatáskör szabályozásának illeszkedési pontjai a különböző jogforrásokban. *Magyar Jog*, 1997/3:151-153. (a továbbiakban: Ujlaki 4); Ujlaki László – Vírás választottbírói bírósági eljárási kérdések és (talán) feleletek *Gazdaság és Jog*, 1995/9:20-24. (Ujlaki 8)

33 Ujlaki 8

34 Ujlaki 8

35 Egyébként a Mintatörvény egyetlen, a választottbírák személyét érintő rendelkezése is az, hogy „a felek eltérő rendelkezése hiányában senki sem zárható ki a választottbíróként való eljárás lehetőségéből pusztán állampolgársága okán.” [11(1)]

36 Horváth 3

37 A döntőbíró (*umpire*) jogintézménye nálunk ismeretlen. A felek szabadon dönthetnek döntőbíró alkalmazásáról és meghatározhatják annak feladatkörét. Eltérő rendelkezésük hiányában a döntőbíró köteles jelen lenni az eljáráson és köteles/jogosult megismerni ugyanazokat az iratokat és bizonyítékokat, amelyeket a választottbírók megismernek. A határozatokat és az ítéletet a választottbírók hozzák (az általános szabályok szerint), kivéve, ha nem tudnak dönteni. Ilyenkor értesítik a feleket és a döntőbírókat, s ez utóbbi átveszi a helyüket és a továbbiakban úgy hoz határozatokat, illetve ítéletet, mintha egyes-választottbíró lenne. Ha egyet nem értés esetén a választottbírók nem értesítik a döntőbírókat, bármelyik fél kérheti a bíróságtól, hogy tegye a döntőbírókat a választottbírók helyébe. (AA 21.)

38 Ujlaki László – Az állandó választottbírárság rendhagyó jegyei. *Jogtudományi Közöny*, 1997/2:79-83. (a továbbiakban Ujlaki 5)

39 Farkas

40 Kengyel 589. o.

41 Farkas, Gellért

42 Itt ad egyébként a törvény, mintegy zárójelben, egy rövid definíciót az alperesnek: ő az ellenérdeklő fél.

43 Horváth Éva – Eljárás kérdések szabályozása a választottbírárságról szóló törvényben *Jogtudományi Közöny*, 1995/5:221-225 (Horváth 4)

44 Ujlaki László – Viszontkereset és beszámítási kifogás késedelmes érvényesítése a választottbírársági perben *Gazdaság és Jog*, 1995/12:16-18. (Ujlaki 7)

45 Horváth 2; Horváth 4

46 A dolgozat megírását követően a Vbt.-t módosították, és 2005. január 1-jével lehetővé tették felülvizsgálat előterjesztését az elsőfokú bíróság jogerős ítélete ellen (Vbt. 57. §-a, módosította: a 2004. évi CXXVII. törvény).

47 Kálmán György – Az új angol választottbírársági törvény *Gazdaság és Jog*, 1997/5:22-26.

48 Lásd a 46. lábjegyzetet.